

Raziskovalna naloga

ZMAJSKI KOZMOGONSKI MIT NA SLOVENSKEM

AVTORJI: Simon ŠENK, Aljaž KERN in Andraž OREHAR

MENTOR: prof. Patricija VELDIN

Leto izdelave: 2012

Šola: Gimnazija Kranj

1. KAZALO

2. POVZETEK	3
3. SUMMARY	3
4. ZAHVALA.....	4
5. UVOD	4
5. 1. RAZISKOVALNE METODE.....	5
5. 2. POSTAVITEV PROBLEMA.....	5
5. 3. HIPOTEZE	6
6. ZMAJ KOT ARHETIPSKI SIMBOL	7
6. 1. KAČA, SORODNICA ZMAJA	10
6. 2. JAMA ALI VOTLINA.....	11
6. 3. VODA.....	11
7. MITI O ZMAJIH.....	12
7. 1. EGIPT	12
7. 2. KITAJSKA	13
7. 3. MEZOPOTAMIJA	14
7. 4. INDIJA	16
7. 5. GRČIJA	17
7. 6. SKANDINAVIJA.....	20
7. 7. KELTI.....	22
7. 8. KRŠČANSKA CIVILIZACIJA	23
7. 9. SREDNJA IN JUŽNA AMERIKA	25
7. 10. ZMAJSKI SVET	25
8. ZMAJI POVEZANI S SLOVENSKIMI KRAJI	27
8. 1. SLOVANSKA POSELITEV	27
8. 2. ZMAJI V SLOVANSKI MITOLOGII	31
8. 3. ZMAJI NA SLOVENSKEM.....	33
8. 4. ZMAJI NA NASELBINSKIH GRBIH	40
8. 5. ZMAJI V SLOVENSKEM VISOKOGORJU	42
9. RAZISKOVANJE IN REZULTATI.....	44
10. ZAKLJUČEK.....	49

11. LITERATURA IN VIRI:	50
12. SLIKE:	52

2. POVZETEK

Zmaji so skrivnostna in fascinantna bitja, zato smo se odločili, da se o njih bolje poučimo in to znanje koristno uporabimo. Najprej smo raziskali, kaj pomeni zmaj kot arhetipski simbol, nato smo preučili različne kulturne predstave o zmajih. Z novimi spoznanji smo se lotili osnovnega vprašanja naše raziskovalne naloge, ki se nanaša na zmaje kot stvarnike oziroma ustanovitelje naselbin na Slovenskem. Izhajali smo iz stereotipov o zmajih, zato smo morali preučiti ustno in pisno gradivo o zmajih na Slovenskem. Večina slovenskih mitov o zmajih si je med seboj zelo podobnih. Našim stereotipnim predstavam najbolj ustrezajo visokogorski zmaji. Uspelo nam je preučiti veliko mitov povezanih z zmaji in slovenskimi kraji, nismo pa pozabili na slovenske kraje, katerih grbe krasijo zmajske podobe.

3. SUMMARY

Dragons are mysterious and fascinating creatures, that is why we have decided to learn about them and use this knowledge usefully. Firstly, we have researched what dragon as an archetype means, then we have studied their place in various cultures. With the newly gained knowledge we came to the main problem of our research assignment, which is based on dragons being the creators or rather founders of Slovenian settlements. Our ideas derived from stereotypes about dragons, so we had to study the oral and written material about dragons in Slovenia. The majority of Slovenian myths about dragons are more or less similar. We found the high-mountain dragons the most suiting to our stereotypical views. We have successfully studied a great number of myths connected with dragons and Slovenian regions, yet we haven't forgotten about dragons that embellish the emblems of various Slovenian settlements.

4. ZAHVALA

Pri izdelavi raziskovalne naloge smo imeli veliko pomoči in podpore, zato bi se radi zahvalili:

- naši mentorici Patriciji Veldin, ki nas je spodbujala pri raziskovalnem delu ter kritično ocenjevala naše izdelke ter
- našemu razredniku Andreju Lapuhu, ki je toleriral naš izostanek od pouka.

5. UVOD

Tema zmaji, kot ustanovitelji naselbin na Slovenskem, se nam je dozdevala zelo intrigantna tema, o kateri dejansko vemo zelo malo. Poznamo mit o nastanku Ljubljane in Tržiča, ostali kraji povezani z zmaji pa so za nas nekaj novega. Nismo si predstavljali, da je veliko slovenskih krajev ali drugih geografskih značilnosti, ki so povezane z naselbinskimi elementi, povezanih z zmajskimi miti oziroma legendami. To dejstvo povezujemo s samo fascinantno podobo zmajev, mitoloških bitij, brez katerih ni odlične fantastične zgodbe. Verjetno ni najstnika in otroka, ki ne bi poznal vsaj nekaj zmajskih zgodb, od Zmaja Tolovaja do zmaja Smauga v delu Hobit. Zmaj je tako močan arhetipski simbol, da so se miti povezani z njim ohranili do danes, obenem pa so še vedno aktualni v moderni popularni kulturi. Preko medijev jih spoznavamo v različnih vlogah. Lahko so požrtvovalni prijatelji ljudem, kot je na primer zmajevka Safira v trilogiji Eragon, ki svojega jezdeca ščiti z zmajsko magijo in sta povezana kot eno. Lahko so pohlepni in pretkani varuhi zaklada, kot je Smaug v delu Hobit. V sagi o čarovniku Harryju Potterju smo zasledilo kar nekaj zmajev, kjer pa moramo priznati, so opisani kot še vedno mogočne in zelo bojovite živali, vendar malo zabite. Vendar, na splošno je zmajska moč tako brezmejna in strašljiva, da so ljudje pogostokrat v zmajske zgodbe vključili božanskega ali človeškega junaka, ki je zmaja ubil, pregnal ali si ga podredil. Prav ti miti so velikokrat povezani z ustanovitvijo človeških naselbin, torej so kozmogonski miti. Najdemo jih v starih civilizacijah, v srednjeveški Evropi in tudi na Slovenskem. Poskušali vam bomo predstaviti čim več slovenskih naselbin povezanih z zmaji in odkriti odgovore, zakaj so se ohranili zmajski miti. Iz naše raziskovalne naloge boste tudi spoznali več arhetipskih simbolov zmaja na različnih koncih sveta

5. 1. RAZISKOVALNE METODE

V procesu izdelave raziskovalne naloge smo uporabili več metod. Izhajamo iz induktivne raziskovalne metode, kajti naša raziskava pokriva področje etnologije, na katerega se ne spoznamo najbolje. Odločili smo se, da najprej preučimo posamezne pojme, ki nas bodo privedli do splošnega sklepa. Najprej smo predelali in analizirali pisno gradivo, s katerim smo se seznanili z osnovno terminologijo povezano z arhetipi in simboli. Pri spletnih virih smo pazili, da smo uporabili kakovostne in strokovne članke, ki se tičejo zmajskih mitov in zmajske arhetipske simbolike.

Poglobili smo se v različne svetovne mite o zmajih in ob tem odkrili različno arhetipsko simboliko zmajev. Poskušali smo uporabljati čim več originalnih zapisov zmajskih mitov. Hvaležni smo Shwabu, da je zbral in zapisal grške bajke. Seveda smo prebrali različne zmajske mite na Slovenskem, ki so jih zbirali Dušica Kunaver, Rado Radešček in Jakob Kelemina. V pomoč nam je bila strokovna literatura in članki znanih slovenskih etnologov ali sociologov kulture, kot so Zmago Šmitek, Damjan J. Ovsec, Tina Ban itd. Ob zaključku raziskovalne naloge smo uporabili statistično metodo, s katero smo pridobljene podatke obdelali in prišli do sklepov, ki so ali potrdili ali zavrgli naše hipoteze.

5. 2. POSTAVITEV PROBLEMA

Ko smo se lotili raziskovalne naloge, smo naleteli na več vprašanj.

- Zakaj je zmaj, bitje, ki dejansko ne obstaja, še vedno vseprisotno bitje sodobne civilizacije, ki kljub razviti znanosti, znova in znova fascinira človeško populacijo?
- V katerih civilizacijah in kulturah so poznali zmajske mite in kakšen arhetipski simbol so dodelile svojim zmajem?
- Kakšna je vloga zmajev v slovanski mitologiji?
- Katera slovenska naselja so povezana z zmaji in kako?

5. 3. HIPOTEZE

Naše hipoteze, povezane z nastankom naselbin na Slovenskem, so naslednje:

1. Zmaj je kot arhetip globoko usidran v človeško podzavest in zato na simbolni ravni predstavlja neobvladljivo in strašljivo silo, ki se v fizičnem svetu manifestira v dinozavru podobno pošast, ki ogroža vse živo.
2. Zmaji živijo predvsem v vodi, zato kot arhetipski simboli zagotavljajo dež in rodovitnost, njihova smrt ali umik iz vode pa pomeni nastanek naselbin na Slovenskem.
3. Vse naselbine na Slovenskem, ki so povezane z zmajem, so bile ustanovljene po uboju zmaja s strani heroja oz. kulturnega junaka. Heroj z ubojem ukroti kaos, stvarjenje naselja pa pomeni vzpostavitev reda.
4. V primeru, da je ustanovitev naselja povezana z zmajem, je to zabeleženo na naselbinskem grbu.
5. Zmaji škodijo okoliškim prebivalcem.
6. Zmaji ugrabljajo mlada dekleta.
7. Zmaji čuvajo zaklade.
8. Sv. Jurij je edini krščanski junak, ki lahko obvlada oziroma porazi zmaja.

6. ZMAJ KOT ARHETIPSKI SIMBOL

Kakor daleč nazaj seže spomin človeške vrste, obstajajo miti, s pomočjo katerih človeštvo razlaga življenjske skrivnosti in naravne pojave. Miti obstajajo v vseh družbah, starih in sodobnih. Miti imajo svoje zakone in svojo realnost. So pripoved kolektivne podzvesti, ki komunicira s simbolnim jezikom. Pojmi in dejstva z logičnim pomenom so del našega vsakdana, v mite pa so vpeljeni vzorci nerazumljivih podob, katerih pomen moramo kot opazovalci razbrati ali izkusiti. Psihoanalitik Carl Gustav Jung je odkrivanje pomena teh vzorcev označil kot simbolni pristop razumevanja religij, mitov in sanj. Mit moramo obravnavati simbolno, kot večno resnico o obstoju človekove psihe. Vsako noč se med spanjem vrnemo k izviru vseh mitoloških podob, nezavedni duševnosti, izvoru sanj (Gligorjević, 2003: 38). Torej, če si ljudje niso znali pojasniti, zakaj je njihovo naselje uničila poplava ali potres, so na simbolni ravni in preko kolektivne podzvesti, razširili mit o hudobnem zmaju, ki rad poplavlja in povzroča potrese. Miti vsebujejo kozmogonski mit (mit o stvarjenju vesolja, sveta in človeka), elemente soteriologije (ideje o odrešitvi), eshatologije (miti o koncu sveta) in teodiceje (ideje o tolažbi, ki je nujno povezan s trpljenjem).

Zmaj je eno izmed najbolj znanih in razširjenih mitoloških bitij. Z zmajem je tudi tesno prepletena kača, predvsem na simbolni ravni. Seveda težko trdimo, da je zmaj resnično bitje, če pa pozorno beremo Junga, potem lahko rečemo: *»... da psihična resničnost ni nič manj resnična od fizične, ki jo kruti racionalizem priznava kot edino.«* (Gligorjević, 2003: 35). Torej, Jung nam hoče povedati, da zmaji obstajajo globoko v človeški zavesti, ki ji rečemo skupno nezavedno ali kolektivna podzavest. Zmaja lahko srečamo v vseh kulturah: *«... saj simbolizira del človeškega nezavednega, ki ga mora razum ves čas nadzorovati, a ga nikdar zares ne premaga»*. (http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792) Zmaj kot kaos je važen element kozmogonskih mitov, ki so razširjeni po vsem svetu. Veliko mitov govori o prvobitni temi, zmedi in kaosu; pojasnjujejo nastanek Sonca, Zvezd, Lune, sveta, ljudi ipd. Kozmogonski miti ovrednotijo herojski spopad z neredom in vzpostavitev reda, kozmosa in življenja. Zmaji torej niso samo simbol, ampak so eno izmed najstarejših arhetipskih simbolov. Arhetip je eden temeljnih pojmov psihologije C. G. Junga. Arhetipi so strukture védenja, izražena s simboli, ki jih vsebuje kolektivna podzavest. Ker zmaji obstajajo v

nezavednem, se pojavljajo v mitih, bajkah in ljudskih pripovedkah. Mitologija svoje ideje podaja preko simbolnega jezika, torej z arhetipi, ki so skupni neki človeški družbi.

Eden izmed elementov mitoloških predstav je ljudska pesem. Zmaji se pogosto pojavljajo v ljudskem pesništvu, kajti:»...*ljudsko pesemsko izročilo je po eni strani neločljivi spremljevalec življenja in ga po svoje tudi uravnava in oblikuje, posreduje poduk, svarila, modele vrednotenja in čustvovanja, mišljenja in ravnanja, po drugi strani pa je zavest izraz žive ljudske prakse.*« (Goljevšček, 1981: 1058) Po Alenki Goljevšček so za slovensko ljudsko pesništvo značilni naslednji mitski elementi:

- kaos, ki se manifestira v kultu vode in uroborosu,
- trojna boginja, ki se manifestira kot Velika ali Strašna mati ter v Marijinem kultu,
- obnovitveni obredi, ki se manifestirajo z čaščenjem svetega kralja in kultom muk (Goljevšček, 1981: 1058).

Zakaj omenjamo ljudsko pesem? Ko smo raziskovali mitološko upodabljanje zmajev na Slovenskem, smo ugotovili, da veliko ljudskih pesmi omenja zmaja. Po navadi so povezani s sveto Marjeto ali svetim Jurijem. V slovenski ljudski pesmi je zmaj predstavljen kot učlovečeno zlo, predstavnik Satana, ki pije človeško kri in je človeško meso. Zmaj je pogostokrat imenovan lintvern.

Slika 1: Sv. Jurij ubije zmaja, Piran.

Preden pa vam predstavimo več pomenov zmaja, bi vam najprej pojasnili pojem uroboros. Velikokrat je upodobljen kot kača, ki je sklenjena v krogu in grize svoj rep. Na sredini je zapis »hen io pan«, kar pomeni, »eno je vse«. Smo pa tudi zasledili, da so uroborosa upodabljali kot zmaja predvsem alkimisti (Goljevšček, 1981: 1065). Zmajeva glava je pomenila začetek, rep pa konec. Prav uroboros je torej simbol za začetek sveta, ki pa je lahko s poplavam uničen. Torej, če ima uroboros moč stvarjenja in uničenja, je dejansko arhetip za kaos. S tem je bil zmaj opredeljen kot negativno bitje, ki ogroža življenje. Zmaj tako deli usodo ostalih htoničnih bitij, kot so petelin, konj in kača ter so povezani s podzemljem in smrtjo. Za večino htoničnih bitij je značilno, da praviloma živijo v vodi. V krščanski tradiciji jih lahko obvladajo oziroma premagajo le duhovno čiste osebe, torej svetniki (sveta Marjeta in sveti Jurij). Šašel je leta 1934 zapisal mit o sv. Juriju: »Na skali, v morje štrleči, pri starem Beritu, zdaj Bajru tu v Siriji, je imel svoj brlog strašen zmaj, groza in poguba za vso okolico. Da so njegovo silno pogoltnost tolažili, za to so mu morali dati prebivalci vsak dan dve ovci, in ko je teh zmanjkalo, eno ovco in enega otroka. V kratkem so bili pogoltnjeni vsi dečki in vse deklice. Tedaj zadene strašna usoda edino hčerko kraljevo. Žalost očetova je neizrekljiva, ker je ne more oteti. Ko peljejo ovenčano deklico že ven, pridirja sv. Jurij, takrat še polkovnik, v svetli bojni opravi. Zmaj povzdigne pihaje in sikaje svojo pošastno glavo; vitez pa vzpodbode konja, švigne proti zmaju in strašen boj se vname, ali zmaj se kmalu vije in valja v svoji črni krvi.« (http://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/Etnolog_7_1934_saselj_povodni.pdf)

Slika 2: Uroboros – zmaj, ki grize lasten rep.

Slika 3: Sveta Marjeta si podredi zmaja.

Sv. Marjeti pa ni bilo potrebno umoriti zmaja, saj ga je ukrotila in obvladovala. V ljudskih pesmih ga je obvladala s pomočjo sv. Jurija in zlatega pasu: *«Marjetica, božja služabnica, ga je s pomočjo sv. Jurija otveze na zlati pas in ga vodi za sabo kot kužka.»* (Goljevšček, 1981: 1061) Poleg tega, da verz ponazarja ponižanje pošasti, je zveza sv. Marjete z Jurijem in zlatim pasom simbol osvoboditve sil življenja izpod smrti oziroma zime. Sv. Marjeta goduje 20. julija, ko je poletje še vedno na vrhuncu. Rudolf Badjura je zapisal: *«... da je sveta Marjeta pravzaprav le sveti Jurij v ženski podobi. Oba svetnika se namreč po legendi bojujeta z zmajem – prispodobo poganskega zla.»* (Radešček, 1996: 24)

Jung je uboj zmaja pojasnjeval drugače. Pri njegovem pojasnjevanju se je skliceval na številne mite, kjer sta dva glavna nasprotnika, zmaj in heroj. Spopad med njima je obravnaval kot spopad med matriarhalnim in patriarhalnim svetom (Gligorjević, 2003: 37). Uboj matriarhalnega zmaja je potreben, saj zmaj ogroža rojstvo boga ali obstanek bogov. Usoda junaka je premagati zmaja, ki brani kaotičen svet. Edino junak lahko s svojo herojsko držo zagotovi urejen in patriarhalen svet. Svojo tezo je pojasnjeval z analizo mita o uboju boginje Tiamat. Ta mit vam bomo podrobneje pojasnili v poglavju Miti o zmajih.

Zmaji tudi čuvajo zaklad, kar je velikokrat le metafora za skrivna znanja, veščine in magične moči, ki jih zmaji posedujejo. Zmaji vedo ogromno, zato je spopad z njimi, spopad za pridobitev znanj, ki so težko dostopna in dosegljiva. Ubiti zmaja pomeni pridobiti metafizična znanja (Ovsec, 1991: 449).

6. 1. KAČA, SORODNICA ZMAJA

Ker je kača zelo povezana z zmajem, vam bomo na kratko predstavili njen arhetipski pomen. Kača predstavlja arhetipski kompleks, povezan s hladno, lepljivo in podzemsko močjo začetkov. Različni intelektualci so povezali kačo z življenjem. Filozof Keyserling je zapisal, da vse kače sestavljajo eno samo prvobitno mnogoterost, neko stvar, ki se kar naprej zvija, izginja in prerojeva. Torej Keyserling nam pojasnjuje vlogo uroborosa (Chevalier, 2006: 205). Isti avtor je ugotovil, da so, na primer Kaldejci, babilonsko ljudstvo iz osmega stoletja pred našim štetjem, imeli samo eno besedo za kačo in življenje. Da se simbolika kače povezuje z idejo življenja, je razmišljal tudi metafizik Guénon, saj sta izraza kača ter življenje v arabščini

zelo podobna. V arabščini se kači reče el-hajah, življenju pa el-hajat (Chevalier, 2006: 206). Torej kot smo že omenili, se na področju kozmogonije kača pojavlja v obliki uroborosa, to je kača, ki se grize v rep. Ker je kača tudi htonično bitje, je povezana s prvobitno vodo, ki je dala življenje. Kača je tako duh vseh voda. Kača se kot božanstvo oblakov in plodnega dežja včasih povezuje z ovnom in gre tako za kriocefalno kačo ali za krilate zmaje. Najbolj znani nebeški krilati zmaji pa prihajajo z Daljnega Vzhoda. Nebesni zmaj je na Daljnem vzhodu prednik kitajskih dinastij. Z njegovo podobo so utrdili božansko poreklo monarhije.

6. 2. JAMA ALI VOTLINA

Jama je kot arhetipski simbol močno povezana z zmaji. Jama je arhetip maternice. V mitih o preporodu, rojstvu nečesa novega ali stvarjenju se simbolika zmaja tesno prepleta s simbolom votline. Jama je vhod v drugi svet, ki ga lahko obiščeš šele po smrti. Je začetek mračnega podzemlja, v katerem živijo in iz katerega prihajajo pošasti. Jama je velikokrat dom htoničnih bitij. Je simbol nezavednega in njegovih nepričakovanih nevarnosti.

6. 3. VODA

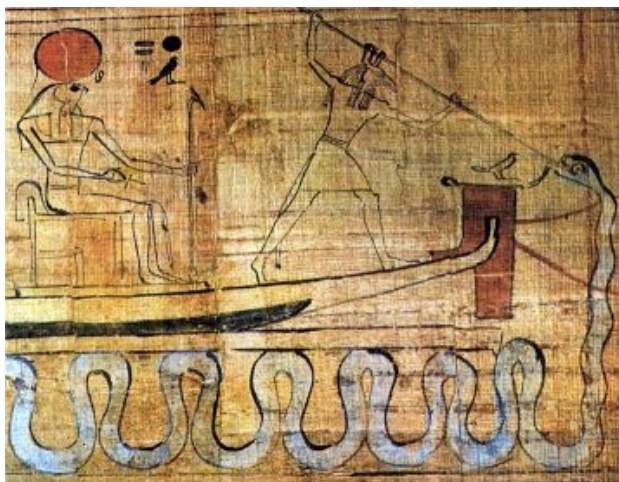
Voda je vir življenja, sredstvo očiščevanja ter središče preporoda ali obnavljanja. Voda je kot vir življenja element telesnega in duhovnega obnavljanja, simbol plodnosti, čistosti, modrosti, milosti in kreposti. Za nekatera ljudstva predstavlja zdravilo in napoj nesmrtnosti. Voda je tudi instrument obrednega očiščevanja, zaradi svoje očiščevalne lastnosti odstrani vse prekrške in umazanijo. V krščanski civilizaciji poznamo pomen krstne vode, ki izmije grehe ter krščenega obdari s sv. Duhom. Podeljena je le enkrat, saj omogoča dostop v stanje novega človeka, vodi v novo življenje, torej je voda simbol regeneracije. Predstavlja simbol blagoslova, saj omogoča življenje. Lahko pomeni tudi smrt. Poznamo babilonski ep o Gilgamešu, ki omenja vesoljni potop. Osnove mita so se ohranile v Svetem pismu. Če voda lahko daje in odvzema življenje, je primerno življenjsko okolje za zmaja, torej bitja, ki lahko da življenje ali ga uniči.

7. MITI O ZMAJIH

Pri določanju arhetipskega simbola zmaja smo poskušali poiskati prvobitni izvor zmajev. Najprej smo se lotili raziskovanja najstarejših mitov o zmajih in smo poskušali določiti njihovo povezavo s kasnejšimi legendami.

7. 1. EGIPT

Glede na podatke, najstarejši materialni in pisni viri o zmajih izhajajo iz Egipta. Iz starega Egipta izhaja mit o nenehnem spopadu med bogom Raa, bogom sonca in stvarnikom življenja, ter med Apophisem oziroma Apepom, ki je bitje sestavljeno iz kače in zmaja. Apophis kot stvarnik voda živi v Nilu in vsak dan poskuša ustaviti Raajevo potovanje čez Nil. Spopad med dvema elementoma, vodo in soncem, je ciklični. Včasih Apophis uspešno pogoltne sončno barko, s čimer so v Egiptu pojasnili sončni mrk. Njun spopad poteka v času noči, saj mora Raa s svojo sončno ladjo potovati tudi v podzemlju. Raaju pomaga bog Set, ki vsako noč obglavi Apophisa, vendar Apophis vsak dan oživi in poskuša preprečiti Raajevo potovanje čez Nil. Mit pojasni vlogo sonca, ki prinaša življenje, svetlobo in upanje. Sončni bog predstavlja red, kozmos in upanje, medtem ko zmaj kot kaos ogroža življenje samo.

Slika 4: Apophis napada sončno ladjo.

Pomen sonca za človekovo preživetje je vtisnjeno globoko v našo podzavest, zato obstaja kar nekaj podobnih mitov. »Vsako jutro se Bog-junak rodi iz morja in se povzpne na Sončni voz. Na Zahodu ga čaka Velika mati, ki ga zvečer požre. Ponoči v trebuhu zmaja potuje po dnu

morja. Po strašnem boju s kačo noči, se zjutraj znova zbudi.» (Ovsec, 1991: 19) Ta egipčanski mit o potovanju boga Raaja se lahko naveže na značilnost zmajev, ki varujejo zaklade oziroma varujejo določena območja; na primer zmaj Piton, ki ga je ubil bog Apolon in s tem osvojil Delfe (Schwab, 1990: 847). Egipčanski zmaj je lahko tudi arhetipski simbol varuha, saj zmaj čuva prehod čez reko Nil ter podzemlje.

7. 2. KITAJSKA

Kitajski miti o zmajih so močno povezani s kitajsko vladarsko družino in plodnostjo (zmaji prinašajo dež in omogočajo obilni pridelek). Kitajski zmaji so bitja brez kril, imajo zavito, z luskami pokrito telo in štiri kratke noge z ostrimi kremplji. Njihove glave niso ogromne ter jih krasijo brki. Ušesa so velika, na glavi imajo roge, skozi nosnice pa puhajo ogenj in dim. Na Kitajskem na začetku lunarnega leta vedno priredijo zmajev ples.

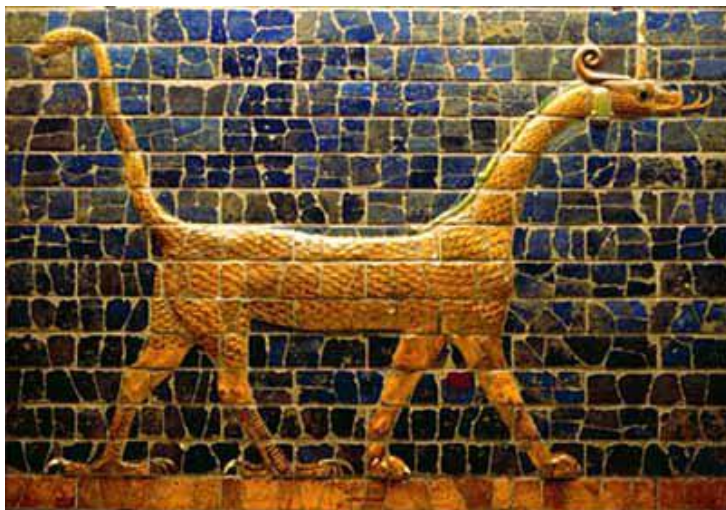
Slika 5: Zmajev ples

Povezava zmajev z dežjem se je pojavila v drugem in prvem tisočletju pred našim štetjem in čeprav so se skozi stoletja pojavljale ostale lastnosti, je ta prvotna povezava z dežjem ostala prisotna. Zmaji so prinašali nevihte, pozimi, v času mirovanja poljščin, pa so počivali v jezerih. Poleti so bili nujno potrebni za uspevanje poljščin, zato so odšli v nebo in prinesli dež. Zmaj je s tem simboliziral rodovitnost in nesmrtnost, saj je vsako leto poskrbel za deževje, kar je ohranjalo življenje. Iz vsega prebranega lahko sklepamo, da je zmaj dobrohotno bitje, ki zagotavlja življenje. Če citiramo ga. Krkoč:« ... kitajskega zmaja ljudje dojemajo kot simbol modrosti, spiritualnosti ali kolektivne identitete, včasih celo kot stvarnika vrhovnega

božanstva in sveta, poveljnika voda ter cesarjevega "roditelja", nemalokrat pa je razumljen tudi kot pogajalec med človekom in naravo, zaradi česar Kitajci na ulice včasih postavljajo papirnate in lesene zmaje, da bi naravi sporočili, da si želijo dežja.« (http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792) Kitajski zmaj je predvsem arhetipski simbol življenja.

7. 3. MEZOPOTAMIJA

Najbolj znan materialen vir o obstoju zmajske mitologije v Mezopotamiji, so Ištarina vrata, mestna vrata starodavnega Babilona. Vrata naj bi zgradili 575 pr. n. š., okrašena pa so bila s podobami zmajev in drugih krvoločnih pošasti (Malam, 2010: 45). Zmaji na teh vratih imajo zadaj levje spredaj pa mačje tace ter nimajo kril.

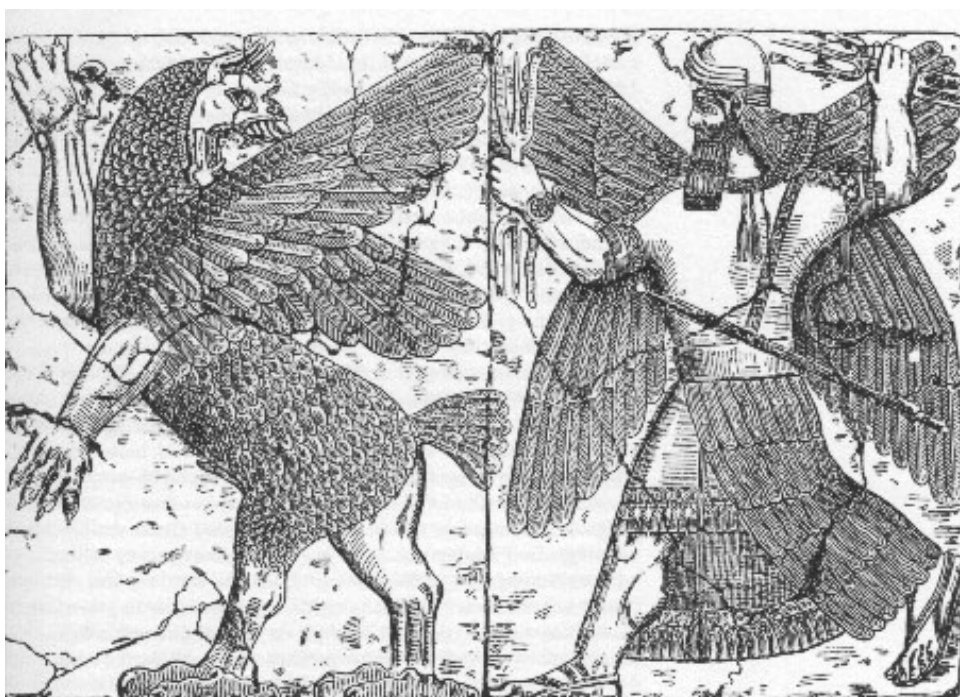

Slika 6: Zmaj na Ištarinih vratih (kopija)

Zahvaljujoč razvozlani klinopisni pisavi poznamo veliko mitov s področja Mezopotamije. Ohranil se je babilonski mit o stvarjenju sveta, ki izhaja iz začetka drugega tisočletja pr. n. š. V epu je zapisan spopad med boginjo Tiamat, ki je zmaj ter boginja morja iz katere krvi in delov telesa je nastal svet, in bogom Mardukom, poglavarjem babilonskih bogov. Preden sta bila ustvarjena Nebo in Zemlja, je obstajal samo Kaos. Iz Kaosa sta se rodila Tiamat in Abzu, vladar rek. Ti prvi božanstvi sta bila prastarša vseh babilonskih bogov. Bogovi so se sprli in Abzu se je odločil, da bo uničil svoje potomce. Bog Enki je prehitel očeta ter ga je umoril. Tiamat je želela maščevati možovo smrt, Marduk pa je bil edini bog, ki se je upal z njo spopasti. Marduk je mrtvo Tiamat pre sekal na pol in iz ene polovice naredil ozvezdja, iz

druge pa zemljo. Iz prsnega koša je ustvaril gorovja, iz njenih oči pa reki Tigris in Evfrat (Malam, 2010: 46–47).

V Tiamat lahko prepoznamo simbol Velike matere, ki je mogočna in obenem maščevalna. V mitu je predstavljena kot demonično bitje zmajske zunanosti. Tesno je povezana z vodo, obenem pa je sila, ki daruje življenje in zato zahteva tudi povračilo. Tiamat je kot Velika mati rojevala pošasti in njen najbolj znan otrok je bil Mušusu, zmaj, ki je imel spredaj mačje tace, zadaj ptičje noge, njegova konica repa pa je bila strupena (Malam, 2010: 45). Ko jo je Marduk umoril, se mu je njen sin podredil. Mit o uboju Tiamat nekateri raziskovalci razumejo kot zaton matriarhalnih ali matrilinearnih družb na račun patriarhalne družbe.

Slika 7: Spopad med Tiamat in Mardukom

Manj znan mezopotamski mit je sumerski mit o spopadu med Ninurto, bogom vojne in groma, ter Zujem, nevihtno ptico oziroma zmajem, povezavo med zemeljskim in nebesnim svetom (Malam, 2010: 47). Smrt zmaja je simbolizirala kozmično obnavljanje življenja in smrti. Uboj Zuja ni enkratno dejanje, ampak se ponavlja vsako leto pred začetkom pomladi.

7. 4. INDIJA

V stari Indiji so bili nekateri zmaji, podobno kot pri Egipčanih, predstavljeni v obliki kače, obstajali pa so tudi taki, ki so jih predstavljali krokodili. Preko hindujskih mitov vidimo, da so Indijci zmaje povezovali z naravo. Eden od indijskih zmajev, Vritra ali Vrtra, je povzročal sušo, saj je v svojem telesu zadrževal vodo, dokler ga ni s strelo premagal Indra, bog groma, s čimer se je pričel monsun. Vritra ali Vrtra ima tri glave in ogromno telo, s katerim obkroža ves svet, zato njegovo ime pomeni Obkroževalec (Malam, 2010: 57). Mit o uboju Vrtre je zapisan v starem indijskem mitu imenovanem Rgveda. Rgveda je zbirka več kot tisoč himen zapisanih v sanskrtu, starodavnem indoevropskem jeziku, osrednji del zapisov pa je mit o stvarjenju sveta, vesolja in življenja. Uboj zmaja, ki ga ubije bog groma, je star indoevropski mit. V slovanski mitologiji poznamo podobno zgodbo, ko je bog Perun (bog groma) premagal boga Velesa (bog voda in živine, upodobljen kot zmaj). Pri usmrčitvi Vrtre ne gre za dokončno dejanje, kot je uboj zmaja s strani sv. Jurija. Bog Indra in zmaj Vrtra se spopadata ciklično, kajti ta mit nam pojasnjuje kozmični spopad dveh sil. Spopadeta se prvobitna voda, ki daje življenje, obenem pa lahko uniči svet ter božanska moč, ki lahko nadzira to uničevalsko silo. Indra je z ubojem Vrtre osvobodil vodo, ki je dovolila obstoj življenja. Ta uboj se ciklično ponavlja vedno okoli poletnega solsticija, torej dneva, ko je dan najdaljši v letu in se prične monsun (www.hrcak.srce.hr/file/70583). Med mnogimi podobnostmi z egipčanskim zmajem lahko vidimo vpliv kitajskega lunga oz. zmaja. Sklepamo, da se je z indijskim zmajem častila kača in do neke mere tudi krokodil, a so na indijskega zmaja kasneje vplivale kitajske predstave o zmajih.

Zelo znan mit povezan z zmajem je mit o Rahuju, človeku podobni pošasti, ki ima zmajevo glavo in rep. Zmaj Rahu je bil umorjen, njegova glava pa je bila zalučana v nebo. Glava ni umrla, zato se Rahu vsako noč maščuje ter lovi Luno. Vsaj enkrat na mesec mu jo uspe popolnoma ujeti in požreti. Rahujeva glava lovi tudi Sonce, s čimer so Indijci pojasnili sončni mrk. Tudi v tem mitu prepoznamo ciklično vzpostavljanje reda, kajti prvotni koledarji so temeljili predvsem na luninih ciklih. Sončni mrk je starim ljudstvom zagotovo pomenil smrt Sonca, ki ga lahko povzroči le grozljiva pošast, s tem pa ogroža življenje ljudi, živali in rastlin.

7. 5. GRČIJA

Vse evrazijske podobe zmajev lahko povežemo s starim Egiptom ter Bližnjim in Daljnim Vzhodom. To jasno vidimo pri grških zmajih, kjer beseda drakon pomeni tako veliko kačo kot tudi zmaja. Ob branju grških mitov, ki jih je uredil Schwab, smo ugotovili, da so Grki pogosto uporabljali idejo zmaja kot varuha. Znan zmaj je Ladon, ki je stražil Herina zlata jabolka (Schwab, 1990: 221–222).

Slika 8: Ladon, hesperide in zlata jabolka

Hera je zlata jabolka dobila kot poročno darilo od svoje babice Geje, torej boginje, ki predstavlja Veliko mati in je torej mati vsega živega. Hera jih je posadila na vrtu na bregu Oceana na Zahodu, kjer je vladala večna pomlad. Ta zlata jabolka so povzročala nesmrtnost, čuvala pa so jih štiri device, hesperide, nimfe spanja ter hčerke Noči. Pomagal jim je Ladon, stoglavi in dvestooki zmaj čuvaj. Ladon je bil vedno buden in pozoren ter ovit okrog drevesa. Edinemu, ki je uspelo ukrasti tri jabolka, je bil Herakles, vendar mu je pomagal Atlas. Herakles je prevzel breme držanja neba, Atlasu pa je uspelo uspavati zmaja, ga ubiti ter ukrasti tri zlata jabolka. O čem govori ta mit? V njem lahko zasledimo, da zmaj, kot kaos čuva simbole rodovitnosti in nesmrtnosti (večna pomlad). Zmaj tudi čuva vstop v deželo smrti (elementi spanja, noči in zahoda). Po drugi strani pa varuje življenje, kajti jabolka so simbol rojstva, spolnosti in poroke. Ladon je bil po kraji zlatih jabolk poslan na nebo kot ozvezdje Zmaj. Hera se je odločila, da ga bo tako kaznovala. »Posadila ga je visoko na nebo kot

nadobzorniško ozvezdje, ki za severne kraje na Zemlji nikoli ne zaide. Tako bo Zmaj vedno zmrzoval visoko na nebu in nikoli ne bo mogel zatisniti očesa.» (Prosen, 2002: 103)

Slika 9: Ozvezdje Zmaj

Drug znan zmaj iz grških mitov je zmaj, ki ga je ubil grški junak Kadmos, sin Agenorja ter vnuk Pozejdona (Schwab, 1990: 78–81). Kadmos je bil Evropin brat in oče ga je skupaj z brati poslal poiskati izgubljeno sestro, za katero niso vedeli, da jo je ugrabil Zevs. Kadmos je bil pri iskanju neuspešen in ni imel poguma, da bi se soočil z očetovo jezo, zato je v Apolonovem preročišču poiskal nasvet, kje naj bi se naselil. Sam Apolon mu je svetoval: *«Našel boš na samotnem travniku govedo, ki še ni nosilo jarma. Pusti, da te ono vodi, in na tistem kraju, kjer se bo v travi odpočilo, sezidaj obzidje in mesto imenuj Tebe.»* (Schwab, 1990: 79) Kadmos je poslušal nasvet in odkril kraj za ustanovitev nove naselbine. V bližini je stal star in temačen gozd s studencem in votlino. Studenec je bil posvečen bogu Aresu. V tej votlini je živel zmaj črne barve z živo rdečim grebenom, iz oči mu je švigal ogenj, imel je tri jezike in tri vrste zob, zato je zelo uspešno pobil Kadmosove spremljevalce. Kadmos se je zoprstaval zmaju in v težkem boju uspešno premagal pošast. Pojavila se je boginja Atena, ki mu je svetovala, da naj zmajeve zobe posadi in rodilo se bo novo ljudstvo. Mit se nadaljuje s pobojem prvih vojakov, ki so se rodili iz zmajskih zob, ostalo jih je le pet in s temi petimi vojaki, je feničanski princ zgradil novo mesto imenovano Tebe. Tebam je vladal pravično ter Grkom predal feničanski črkopis. Ares uboja zmaja, čuvaja njegovega studenca, ni pozabil. Čeprav je dovolil, da se je njegova hči Harmonija (njena mati je bila Afrodita)

poročila s Kadmosom, je bil rod Kadmosa preklet, kar pride do izraza pri smrti Semele (Dionizove matere), mitu o Ojdipu in Antigoni itd. Kadmos in Harmonija sta se pred smrtjo spremenila v kači in se umaknila v morje. V Kadmosovem mitu Ivan Hrovatin vidi tudi elemente bratomora, saj Kadmos, kot ustanovitelj mesta Tebe, ubije zmaja-kačo (svojega simbolnega brata), pred smrtjo pa se s svojo ženo spremeni v kačo (http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf).

Slika 10: Kadmos ubije zmaja

Slika 11: Atena reši Jazona pred zmajem

Vloga zmaja kot čuvaja je tudi v mitu o zlatem runu, ki je povezan z Argonavti in Jazonom (Schwab, 1990: 157–203). Večina grških junakov je želela ta zaklad, runo iz čistega zlata, dobiti v svoje roke. Runo je bilo last kolhidskega kralja Aietesa, sina sončnega boga Heliosa, ki mu ga je podaril Friksos. Friksos je s pomočjo Hermesovega ovna pobegnil pred hudobno mačeho. Uspešno se je zatekel v Kolhido na obali Črnega morja. Kralj Aietes je runo skril na drevesu hrastovega gaja, stražil pa ga je ognjeni zmaj. Zaščitnica Argonavtov je bila boginja Hera, ki je poskrbela, da se je mogočna čarovnica in princesa Medeja zaljubila v Jazona. Medeja je z nasveti pomagala Jazonu, da se je dokopal zlatega runa. Jazona, se je po posredovanju Medeje, usmilila mogočna boginja Hekata in mu je pomagala pri nalogi, ki mu jo je zastavil kralj Aietes: *«Boginja, ki vlada v nebesih, na zemlji in na morju, prinaša srečo in zmago, navdihuje modrost v svetovanju in pred sodiščem, ...»* (Schwab, 1990: 867) Kasneje je

Hekata prevzela mračnejšo podobo, postala je pošast, velika čarovnica. Zopet lahko razpravljamo, da sta Jazonu pomagala dva principa Velike matere. Hekata je simbol prvobitne in neobvladljive moči, ki za svojo pomoč pričakuje žrtev, ki je lahko v človeški obliki. Tudi Hera je mogočna boginja, polna ukan, saj je kraljica Olimpa in mati legitimnih Zevsovih otrok. Ko se počuti prevarano, je njeno maščevanje težko preprečiti ali ustaviti. Jazon se je dokopal zlatega runa s pomočjo Medeje, ki je s čarovnijo ter s pomočjo boga spanja in boginje Hekate uspavala zmaja.

Antična grško-rimska mitologija pozna zmaje, ki niso le čuvaji zakladov, svetih krajev in podobno, ampak opravljajo naloge varuhov bogov. Zmaji pogostokrat spremljajo grško boginjo Demetro ter rimska bogova Cerero in Saturna (<http://www.trubarjevahisaliterature.si/index.php/component/content/article/36-program/398-tina-ban>). Zmaj je lahko predstavljal pošast, uničevalca, lahko je bil v vlogi varuha bogov ali čuvaja zaklada. Predkrščanske kulture so zmaja kot arhetipski simbol razumele precej bolj ambivalentno. Zmaj je lahko bil obenem simbol dobrega in zla, pozitivnega in negativnega.

7. 6. SKANDINAVIJA

Omeniti moramo tudi germanske in nordijske zmaje. Miti o njih skoraj zagotovo izvirajo iz starejših mitov, ki so se razvili na območju Male Azije in Grčije. Izvor mita o Beowulfu lahko iščemo na Danskem (Encarta Reference Library Premium). Beowulf je star anglo-saksonski ep, verjetno vrhunec anglo-saksonske literature. Opisuje spopad junaka Beowulfa s pošastnim Grendlom, ki je s svojo materjo živel v močvirju. Vendar Grendel ni zmaj, se pa ep nadaljuje leta kasneje, ko se ostareli Beowulf spopade z novo pošastjo. V Beowulfovem kraljestvu se je pojavil zmaj, ki je seveda imel ogromen zaklad. Zmaj je do potankosti poznal velikost svojega zaklada ter je imel preštete vse predmete. Tak ogromen zaklad pa seveda kliče po tatvini in zmaj je svoj zaklad branil z uničevanjem Beowulfovega kraljestva. Beowulfu je uspelo ubiti zmaja, pri tem pa je bil sam smrtno ranjen. Pokopan je bil z zmajevim zakladom.

Drugi znan nordijski mit povezan z zmaji je mit o Sigurdu in Fafnirju. Verjetno poznate Wagnerjevo delo Nibelunški prstan. Gre za štiri opere (operno tetralogijo), ki opisujejo prekletstvo renškega zlata. Tretja opera Siegfried govori o junaku Sigurdu ali Siegfriedu, ki mu je uspelo ubiti zmaja Fafnirja in se polastiti prekletega zlata. Na kratko vam bomo predstavili ta mit. Nekoč so se bogovi Odin, Hönir in Loki ustavili na robu slapu, kjer je sedela vidra in

jedla lososa. Vidra je bil Oter, sin kralja Hreithmarja ter brat Regina in Fafnirja. Loki je s kamnom ubil vidro, bogovi pa so shranili vidrino kožo, ki so jo pokazali kralju Hreithmarju, ki jim je nudil prenočišče. Ko je kralj ugotovil, da so mu bogovi ubili sina, je zahteval odkupnino. Loki je zato šel do škrate Andvariya in od njega zahteval zlato. Škrat je Lokija opozoril, da je zlato preklet, a Loki je zaklad vseeno odnesel do Hreithmarja. Brata Fafnir in Regin sta od očeta zahtevala delež zaklada, a ju je zavrnil, zato sta ga ubila. Fafnir ni hotel deliti zlata, zato se ga je polastil. Spremenil se je v zmaja in v svojem brlogu varoval zlato. Medtem je Regin v izgnanstvu postal mogočen kovač in posvojil mladega junaka Sigurda (Siegfrida), da bi mu služil kot sredstvo za maščevanje nad bratom. Sigurdu je skoval oster meč Gram, kar je junaku omogočilo, da je ubil zmaja. Regin je Sigurdu ukazal naj zmajevo srce speče. Sigurd je pri peki okusil zmajevo kri in s tem pridobil moč razumevanja govorice ptic. Te so mu povedale, da ga Regin načrtuje izdati, zato ga je ubil in vzel kup zlata zase, s tem pa je nanj padlo staro prekletstvo (Mitologija, 1988: 105).

Mit o Sigurdu in Fafniru prikazuje uničujoče lastnosti zmaja, ki simbolizira pohlep in očetomor. Če bi bili pristaši Freuda, bi lahko v tem mitu našli veliko elementov Ojdipovega kompleksa. Imamo dva nezadovoljna in pohlepna sinova, ki se upreta očetu in ga ubijeta. Sigurd je le Reginovo sredstvo maščevanja, torej, bi njun odnos lahko ovrednotili kot odnos pohlepnega in maščevalnega očeta, ki ščuva sina, da zanj opravi umazano delo, torej umor Reginovega brata. Ob vsem zapisanem, pa je Sigurd z ubojem zmaja prevzel njegove magične moči (razumevanje ptičje govorice).

Vikinške dolge ladje so tudi slovele po glavah zmajev, zato smo se vprašali, ali so Vikingi častili zmaje. Ugotovili smo, da Vikingi niso ločevali med kačo in zmajem (Pörtner, 1982: 244; Magnusson, 1985: 95). Kače v nordijskih mitih imajo negativen pomen. So simbol uničenja, pohlepa in materialnega bogastva, torej odlična bitja za vikinške roparske pohode. Nordijski zmaj je torej kača brez kril in močan zaščitnik njihovih ladij. Ladja z zmajsko glavo se je imenoval drakar, zmajska ladja.

7. 7. KELTI

Tudi Kelti so zmaje smatrali za pohlepna in ljudem sovražna ter nevarna bitja, a prav ta uničevalna in silovita moč se je upodabljala na njihovih ščitih. Težko odgovorimo ali je upodabljanje zmajev čisto keltska tradicija ali je na njih vplivala antična tradicija starih Grkov, kajti polbožanski junak Herakles je na svojem ščitu nosil podobo Ladona (Schwab, 1990: 222). Znan keltski mit govori o spopadu dveh zmajev. Rdeči zmaj predstavlja Wales in beli zmaj predstavlja Sase, velike sovražnike keltskih ljudstev na britanskem otočju, ki so v Anglijo vdrl v obdobju velike selitve ljudstev. Zmaj je že dolgo časa simbol Walesa in s tem britanske kraljeve družine. Zmaj se je povezal s kraljevo družino v času Tudorjev, ki so bili poglavitni zemljiški posestniki v Walesu, vendar so šele v 20. stoletju zmaja upodobili na grbu valižanskega princa (Encyclopedia Britannica). Keltska tradicija je tudi močno vplivala na legende o kralju Arturju, potomcu Utherja Pendragona, potomca zmaja. Torej v Angliji lahko vidimo povezavo med vladarsko rodbino in zmaji, podobno kot na Kitajskem ali celo na Japonskem.

Slika 12: Zastava Walesa

7. 8. KRŠČANSKA CIVILIZACIJA

Judovska, krščanska in islamska interpretacija zmajev je zelo negativna. Zmaja se je prijala podoba pošasti, ki bruha ogenj in vodo, uničuje življenje, žre ljudi in živali ter ustrahuje mlade device. Prvi kristjani so širili krščanstvo med poganskim prebivalstvom, ki je imelo svoje religijske prakse in verovanja, zato so kristjani na vse možne načine predstavljali kače in zmaja kot posebitev zla, krščanskega junaka pa kot zmagovalca nad zlom. Iz antike se je predstava o zmajih kot velikih kačah z eno ali več glavami ohranila do srednjega veka, vsaj do 11. stoletja. Čeprav pisni viri opisujejo krilate zmaje, so ti v likovni umetnosti še vedno velike kače. V prvi polovici 12. stoletja, v času križarskih vojn, je zaradi stikov z arabsko in perzijsko umetnostjo v Zahodni Evropi prevladala podoba zmaja kot velikega krilatega plazilca (Germ, 2001: 72). Ker se je zmaja pogostokrat upodabljalo kot plazečo kačo, so se ga v kolektivni podzavesti oprijele pritlehnost in zemeljskost, kar pomeni, da je simboliziral telesne strasti, ki jih mora vsak kristjan nadzorovati. Te skušnjave in notranje demone so enačili s samim Satanom, ki predstavlja Zlo. *»Zmaj je torej pošast, ki jo je treba premagati, tako kot je treba zatreti neželene psihične vsebine.«* (http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792) Judi, kristjani in muslimani so svoje predstave o zmajih oblikovali pod vplivom bližnjevzhodnih kultur; na primer legenda o sv. Juriju in zmaju izvira iz Bližnjega Vzhoda, verjetno iz Sirije (www.etno-muzej.si/sl/publikacije/etnolog-1934-knj-7).

V Evropi prevladuje krščanska podoba zmaja, ki je sprevržena podoba, postavljena nasproti raznim poganskim verovanjem, na primer čaščenju kače. Simbol zmaja je evropska civilizacija enačila z nezavednim, torej zmaj je kolektivni spomin na neobvladljivo naravo. Narava je sovražna ter jo je potrebno obvladovati, kultivirati in kolonizirati. Zmaj je kaos, ki je neobvladljiv, in red lahko zagotovi le junak, ki bo premagal zmaja. Dr. Igor Škamperle pa je podal še eno interpretacijo zmaja kot arhetipskega simbola: *»Lik zmaja ima tako moške kot ženske karakteristike, zaradi česar mladenič, ko se bojuje s krilato pošastjo, v sebi premaguje tisto žensko, povečini vpliv matere, da bi se preobrazil v pravega moškega. Zmaj torej na neki način blokira moško seksualnost, vse dokler ni premagan. V očeh nedolžnih deklet pa lahko zverinska podoba, ki bruha ogenj, ponazarja grobo moško silo. Ko je dekle ugrabljeno in se sooči s to grobstvo, postane ženska.«* (http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792) Močna ikonografska podoba je podoba nadangela Mihaela, ki mu zmaj leži pod nogami, torej podoba arhetipskega boja med dobrim in zlim. Da lahko zmaja nadzira le

duhovno čista oseba lahko vidimo tudi v madžarski legendi o svetem Eliju oz. Iliju, preroku iz Stare zaveze, ki se vozi z ognjeno kočijo, v katero je vprežen šarkan, veliki vrag oziroma zmaj (www.hrcak.srce.hr/file/70583).

Znanih je kar nekaj bibličnih opisov zmaja. Na primer zgodba o Danielu, ki z ubojem zmaja zavrne čaščenje babilonskega boga Bela. Za kazen je bil poslan v jamo polno levov, vendar je ostal nedotaknjen. Ta svetopisemska zgodba je sprejeta le med katoliki in pravoslavci, saj je del grškega apokrifnega zapisa o Danielovem življenju, ki ga ne priznavajo ne judi in ne protestantje (Encyclopedia Britannica). Zgodba kritizira čaščenje drugih bogov in malikov, zmaj pa ponovno simbolizira zlo in malikovalstvo, torej zavračanje prve božje zapovedi, da naj se ne časti drugih bogov, razen enega pravega Boga. V Janezovem Razodetju nastopa sam Satan kot zmaj: «... velik zmaj, rdeč kot ogenj, ki je imel sedem glav in deset rogov, na njegovih glavah pa je bilo sedem diademov. Njegov rep je pometel z neba tretjino zvezd in jih vrgel na zemljo.» (<http://www.biblija.net/biblija.cgi?id0=1&pos=0&set=2&lang=sl&m=Raz%2012;%20Est%202;%20Ps%20105,26-45>) Zmaj z bruhanjem vode ogroža preostale ljudi, ki še niso zatajili vere v Boga, z njim pa se vojskujejo nadangel Mihael in njegova vojska angelov.

Slika 13: Nadangel Mihael premaga Satana – zmaja (Rim).

V tej zgodbi vidimo vpliv babilonskega mita o Tiamat, torej spopad med herojem z nadnaravnimi močmi, Mihaelom, in kaosom, zmajem povezanim z vodo.

V Provansi, na jugu Francije, poznajo mit o zmaju Tarasku in sv. Marti. Legenda je od 25. novembra 2005 vključena v UNESCO-vo ustno in nesnovno dediščino človeštva (Malam, 2010: 36). Zmaj je ogrožal prebivalstvo, saj je uničeval vse pred sabo, sv. Marti pa ga je uspelo umiriti s petjem verskih himen in z molitvijo. Pripeljala ga je v mesto, ki je prevzelo ime po zmaju, Tarascon. Meščani so se bali zmaja, zato so ga ponoči umorili. Sv. Marta jih je s pridigo okarala, obenem pa je veliko meščanov prepričala, da so sprejeli krščanstvo.

7. 9. SREDNJA IN JUŽNA AMERIKA

Zmaja so poznali tudi v Mezoameriki in v Andih. Tam se je zmaj (ali kača) zlil s ptičem, kar pomeni, da sta se povezala simbola zemlje in neba, materija in duh ter zgornji in spodnji svet. Mezoameriški Quetzalcoatl, Pernata kača, je eden važnejših bogov te civilizacije. To božanstvo je bilo povezano z znanjem, astronomijo in pisavo. Njegovo najpomembnejše delo je stvarjenje človeka iz korusa, matere človeštva. Maji so ga imenovali Kukulkan, andske civilizacije pa Virakoča. Pernata kača je zemlji dajala vodo in s tem življenje, ker pa je božanstvo predstavljalo tudi nebo, je ljudem zagotavljalo zrak. Prav zato je v mezoameriški tradiciji, predvsem med Maji, Teotihuacanci in Tolteki prevzel položaj nebesnega boga ter zaščitnika vladarskih rodbin.

7. 10. ZMAJSKI SVET

Ob koncu opisovanja zmajev iz različnih kulturnih in civilizacijskih tradicij, se sprašujemo, ali so samo na Kitajskem in v Stari Ameriki dobrodušni in velikodušni zmaji. Ali v Evropi premoremo mit o prijaznem in pravičnem zmaju? Našli smo jih v Švici, blizu Luzerna (Malam, 2010: 42). Švicarji poznajo prijazne zmaje z gore Pilatus, ki radi pomagajo ljudem, ozdravljajo bolne ter pomagajo izgubljenim popotnikom.

Vidimo lahko koliko kasnejših mitov o zmajih izhaja iz starejših, nekateri od teh segajo celo do najstarejših čaščenj kače. Še vedno pa ne moremo zanikati tega, da so se različne starodavne podobe zmajev pojavile ob relativno enakem času z različnimi pomeni – egipčanska kača, babilonski hibrid in kitajski kuščar. Ni dokaza, da ti izvirajo iz enega

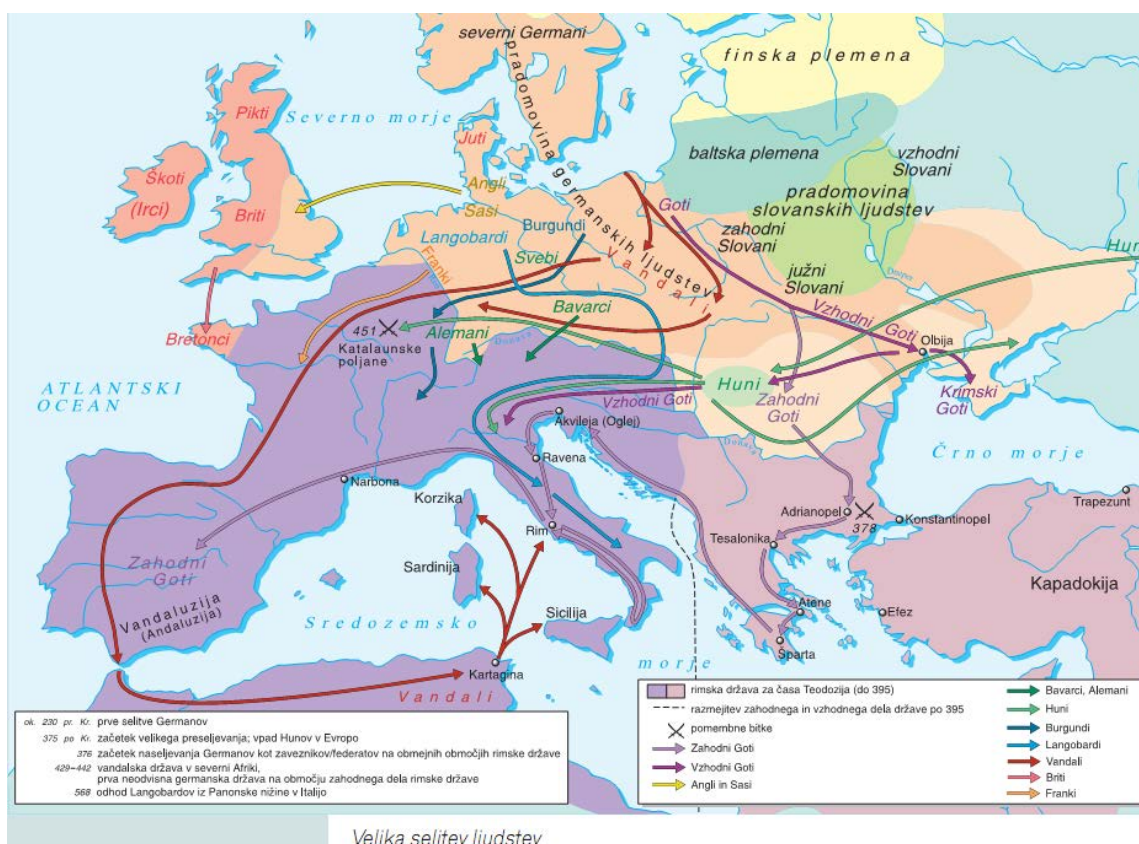
prototipa in glede na njihovo raznolikost lahko edino zaključimo, da so nastali spontano zaradi potreb ljudi, da razložijo različne naravne pojave. V Egiptu je zmaj pojasnil noč in dan, v Babilonu je tvoril del stvarjenja, na Kitajskem pa je napovedoval spomladanska deževja. Od vsega tega lahko sklepamo, da za mit o zmaju sploh ni bilo skupnega prototipa, ampak jih je bilo več, verjetno en za vsak center starodavnih civilizacij.

Če povzamemo zgornje poglavje, zmaji v nekaterih kulturah predstavljajo bogove, v drugih njihove služabnike, mnogokrat pa se pojavljajo kot samovoljna, večinoma pošastna bitja. Z raziskovanjem različnih mitov starodavnih civilizacij smo prišli do večih vzporednic med njihovim pojmovanjem značilnosti zmaja, pomenu zmaja za človeka in njegovem simbolnem pomenu. V večini primerov se zmaj pojavlja v obliki kače, ponekod pa je ta oblika modificirana z, na primer dodatkom kril ali nog. Tako imata kitajski in mezopotamski zmaj štiri noge, keltski in krščanski zmaj pa je krilat. Unikatna lastnost zmajev je bruhanje nevarnih snovi. To je bila tudi temeljna lastnost zmaja, zaradi katere so ga v krščanski civilizaciji, kjer je bruhal vodo in ogenj, smatrali za ofenzivno in uničujoče bitje. V številnih mitih te lastnosti sploh ne najdemo. V našem raziskovanju smo jo, razen pri kristjanih, zasledili še v kitajski civilizaciji, kjer zmaj, ki je sicer dobrohotno bitje, bruha ogenj in pri Keltih v mitu o Siegfridu, kjer ima zmaj Fafnir strupen zadah. Skozi zgodovino se zmaj večinoma pojavlja kot zlohотно, za človeštvo nevarno bitje. Izjema so civilizacije Kitajske ter Srednje in Južne Amerike, kjer je zmaj izrazito dobrohoten. Sicer pa zmaji v številnih mitih predstavljajo ambivalenten simbol, obenem pozitiven in negativen. Ugotovili smo, da so si ljudje z miti o zmajih pomagali razložiti nerazumljive naravne pojave. V Egiptu ti miti pojasnjujejo sončni mrk. Prav tako omenja sončni in lunin mrk mit o Rahuju iz Indije, na Kitajskem, v Indiji in v Ameriki pa so si s temi miti pojasnjevali redno deževje, zato so zmaji simbol rodovitnosti in življenja, zaradi cikličnosti teh dejavnikov pa tudi simbol nesmrtnosti. Pogost simbol pri zmaju je med drugimi tudi simbol varuha. Ta se največkrat pojavlja v grški mitologiji. Od tam poznamo zmaja, ki varuje zlata jabolka, zmaja pred zlatim runom in zmaja, ki varuje Aresov studenec. Če spremljajo bogove, pa so zmaji tudi njihovi varuhi. Za nekatere rodbine iz starodavnih civilizacij velja, da so zaradi zmajevih uničevalnih sposobnosti, prevzele vlogo zmaja kot njihovega zaščitnika, s čimer so utrjevali ugled in moč rodbine. Zmaja na svojih grbih upodablja angleška vladarska družina, sicer pa so bili zmaji tudi zaščitniki vladarskih družin na Kitajskem in v Ameriki.

8. ZMAJI POVEZANI S SLOVENSKIMI KRAJI

8. 1. SLOVANSKA POSELITEV

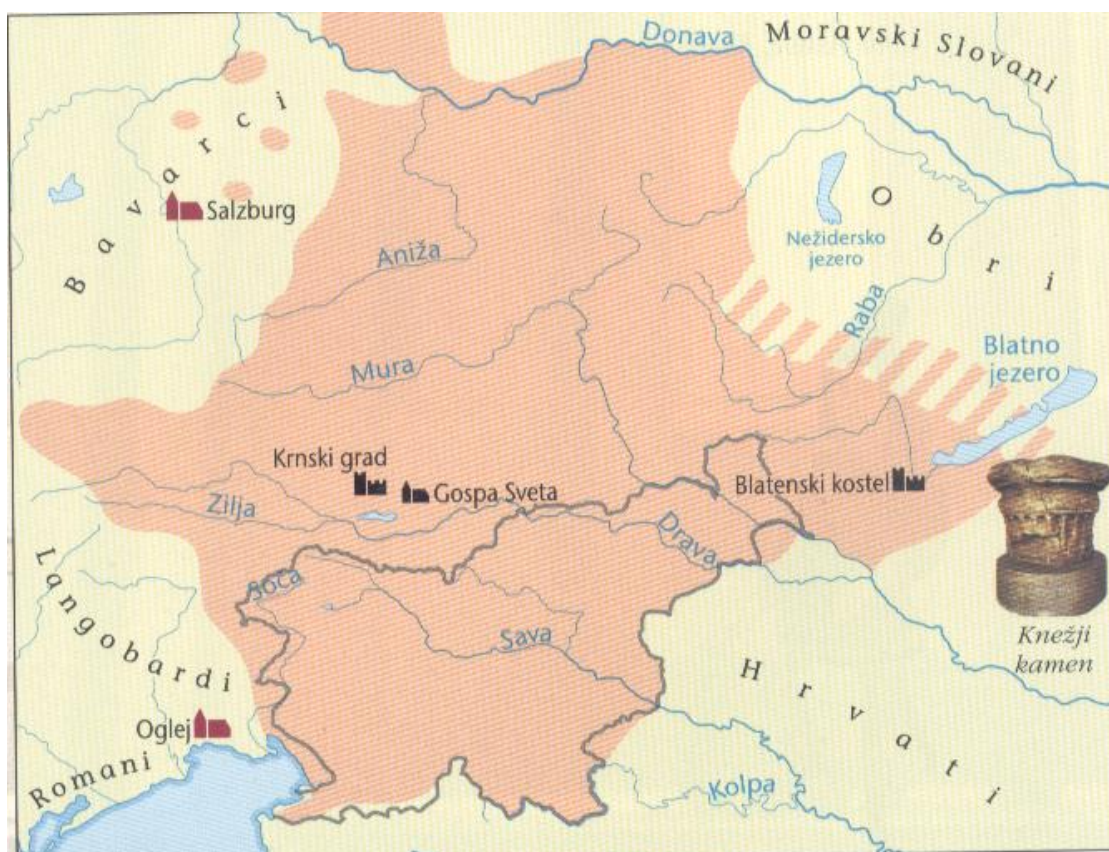
V 6. stoletju so se v Vzhodne Alpe pričeli naseljevati Slovani. Ta selitev je povezana z velikim preseljevanjem ljudstev, ki se je pričela s hunsko osvojitvijo vzhodnogotskega kraljestva ob Črnem morju. Leto 375 je začetek velike selitve germanskih ter drugih plemen, ki so pred Huni bežala v Rimski imperij. Pradomovina Slovanov naj bi bila na območju evropskega dela današnje Rusije, Belorusije, Ukrajine in Poljske. Slovani naj bi se selili zaradi hunske nevarnosti, predvsem pa je njihova selitev povezana z azijskim nomadskim ljudstvom imenovanim Avari oz. Obri. Avari so se umikali pred turškimi plemeni iz osrednje Azije v vzhodno Evropo, pri tem pa so si podredili slovanska plemena. Slovani so prišli vse do Male Azije, Peloponeza, Krete, Afrike, Španije, Germanije in Labe. Zadeli so ob bizantinsko in frankovsko civilizacijo, na njihovo kulturo pa so tudi vplivali romanizirani balkanski Kelti in Iliri, germanska ljudstva, Skiti in Iranci (Ovsec, 1991: 27).

Slika 14: Velika selitev ljudstev.

Slovensko ozemlje je bilo pred prihodom Slovanov že poseljeno ter urbanizirano, saj so Rimljani ustanavljali nova naselja s statusom kolonije, stara keltska naselja pa so lahko obdržala status municipija. Med keltskimi plemeni na naših tleh lahko zasledimo Tavriske, Latobike, Norike in Karne. Obdobje velikega preseljevanja ljudstev je na naših tleh pustilo uničujoče posledice. Zagotovo lahko rečemo, da je zamrlo mestno življenje, s tem pa tudi trgovina in obrt. Naseljevanje Slovanov je potekalo v dveh valovih; prvi je bil z območja Moravske (okoli 550), drugi pa z obrobja Panonske nižine (konec 6. stoletja). Slovanska poselitev Vzhodnih Alp je bila redka in neenakomerna, močno so poselili le Celovško kotlino in okolico Kranja. Okvirne meje slovanske poselitve so bile:

- Zahod – Tržič pri Trstu, Goriška Brda, Beneška Slovenija, torej vse do langobardskega zidu oz. limesa,
- Vzhod – do Blatnega jezera (v Panonski nižini),
- Sever – do Dunajskega gozda,
- Jug – do Istre.

Slika 15: Slovanska poselitev v 6. stoletju

Staroselci, predvsem romanizirani Kelti, so se pred prišleki zatekali v refugije oz. gradce, to so utrjena naselja na vrhu hribov. Najbolj znani gradci so bili: Ajdovski gradec pri Vranju, Rifnik pri Celju, Ajdna pri Žirovnici, Tonovcov grad pri Kobaridu. Nimamo pisnih virov, kako so se Slovani obnašali do staroselcev, sklepamo pa, da so večinoma živeli v sožitju, saj so Slovani prevzeli krajevna imena; na primer, Laško, Kras, Sava, Krka, Kranj, ... Od staroselcev so prevzeli nove kmetijske tehnologije, kot sta dvoletni kolobar in vinogradništvo. Slovanom tudi pripisujemo, da so staroselce ukalupili v kolektivni nezavedni spomin, in ta spomin se je ohranil v mitih o Ajdih: *«Za Ajde so nekateri naši zgodovinarji menili, da so staroselci, ki so pričakali doselitev Slovanov. Veliko je smešnih zgodbic, da so bili pri svojem mišljenju malce počasni. Vendar po drugi strani velja, da so bili ti staroselci človeku podobna bitja, čeprav niso bili pravi ljudje, bili so velikani, ki so tudi po germanskih mitologijah obvladovali svet že pred pojavom človeka. Do njih so ohranjali vseeno spoštljiv odnos, saj so poznali skrivnosti, ki jim jih je stvarnik zaupal. Zanimivo, da so Slovenci te velikane včasih imenovali kar Grki, kar na neki način sporoča, da je bila to antična dediščina.»* (http://www.mladina.si/97901/kul--mitologija-bernard_nezmah/?utm_source=tednik%2F200532%2Fclanek%2Fkul--mitologija-bernard_nezmah%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink)

Če povzamemo, se je od 6. stoletja spremenila poselitvena podoba slovenskih krajev. Po Hrovatinu so se pojavila nova središča na novozgrajenih in utrjenih naselbinah, vendar je tudi ta poselitvena organizacija propadla vse do 9. stoletja (http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf). Od 10. stoletja dalje se je na Slovenskem vodila kolonizacija oziroma poselitev neposeljenih območij. Obdobje prve kolonizacije smo že omenili, saj spada v obdobje slovanske poselitve slovenskega prostora. Po tej kolonizaciji so bile še tri. Od 10. stoletja so poselili predvsem nižinski svet. Nastale so obcestne vasi in prvič so se v večjem številu pojavili nemški kolonisti na Sorškem in Dravskem polju. Razvila so se dvobesedna naselbinska imena, kjer je zadnja beseda po navadi selo ali vas. Tretja kolonizacija je bila višinska, vsaj do 1000 metrov, zato jo imenujemo rovtarska kolonizacija. Razvili so se manjši zaselki ali celki ter samotne kmetije, ki so imeli ledinska imena (Ledine, Novaki, Rovt, Gornji, Spodnji ...). Četrta kolonizacija je bila od 15. stoletja dalje, poselili pa so, kar je še ostalo neposeljeno. Pojavile so se kajže in zidanice. Kolonizacijo so v srednjem veku spodbujali zemljiški gospodje, saj so novi kmetje kultivirali nova območja, s tem pa se je povečal prihodek zemljiških gospodov. Posledice kolonizacije so: ustalitev narodnostne

meje na severu, vzhodu in zahodu v 15. st., germanizacija in madžarizacija ozemelj, vzpostavitev slovensko–nemške narodnostne meje, ki je potekala po črti Šmohor – Beljak – Celovška kotlina – Osojsko jezero – Šenturška gora – severni rob Gosposvetskega polja – Djekše – rob Labotkse doline – Slovenske gorice. Nastali so tudi nemški jezikovni otoki v Kočevju, na Sorškem polju, Dravskem polju in v Apaški kotlini.

Glede na vire in literaturo se je poselitev slovenskega prostora znova in znova spreminjala. Z ustanavljanjem novih naselbin ali z gradnjo cerkva so povezani različni obredi:«... *in verovanja, ki so prostor človekovega bivanja posvečali in ustvarjali nov dom, v katerem je bil človek zaščiten tudi pred naravnimi silami ali tistimi božanstvi, ki so mu bila nenaklonjena, celo sovražna.*» (http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf) Za stare kulture so zelo značilna obredja, s katerimi so udomačili ali vsaj ukrotili božanske sile, s katerimi so poskušali ohraniti red, doseči rodovitnost polj ter zagotoviti varnost naselbine. Prav v povezavi s temi starimi obredi, ko naj bi red premagal kaos, se na Slovenskem pojavljajo miti o zmajih. Že v poglavju Zmaj kot arhetipski simbol smo pojasnili simboliko zmaja v krščanski civilizaciji. Preden bomo analizirali podatke o slovenskih mitih o zmajih ter o krajih povezanih z zmaji, bi radi odgovorili na vprašanje, zakaj so se, kljub pokristjanjevanju, na Slovenskem ohranili miti o zmajih. Najbolj razumljiv odgovor je podal prof. dr. Šmitek, ki je ohranitev mitov o zmajih ter tudi drugih mitov, ki jih pozna slovenska kultura, povezal z irsko misijonarsko metodo (http://www.mladina.si/97901/kul--mitologija-bernard_nezmah/?utm_source=tednik%2F200532%2Fclanek%2Fkul--mitologija-bernard_nezmah%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink). Kaj vemo o tej metodi? Z lanskega leta se spominjamo ur pri zgodovini, ko smo obravnavali pokristjanjevanje Slovanov v Karantaniji. Najstarejši pisni vir o tem obdobju je *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* oziroma spis O spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev. Seveda ne znamo latinsko, zato nismo prebirali tega dokumenta, se pa še vedno spominjamo, da je salzburški škof Virgil, na prošnjo karantanskega kneza Hotimirja, v Karantanijo poslal Modesta z namenom širjenja krščanstva. Tako Virgil kot Modest sta poznala irsko misijonarsko metodo, kar pomeni, da se je krščanstvo širilo na miroljuben način, ne pa z mečem in ognjem, kar je poznala frankovska metoda. Modest je pokristjanjeval brez prisile, spoštoval je lokalne običaje in tradicijo, ki jim je dal krščansko vsebino, uporabljal je jezik ljudstva in dosegel, da so Karantanci plačevali slovansko desetino, ki je bila za tretjino manjša. Obvezno plačevanje desetine je uvedel frankovski vladar Karel Veliki. Modest in njegovi nasledniki, ki so nadaljevali njegovo delo,

so na mestih, kjer so Slovani častili svoja božanstva, postavljali krščanske kapele in cerkvice, kulti številnih božanstev pa so se prelevili v kulte svetnikov. »V dokumentih iz 13. stoletja najdemo zapise, da se ljudstvo na Slovenskem še vedno zateka k poganskim verovanjem, to pomeni, da je bilo pokristjanjeno milimeter pod kožo ali pa še to ne.« (http://www.mladina.si/97901/kul--mitologija-bernard_nezmah/?utm_source=tednik%2F200532%2Fclanek%2Fkul--mitologija-bernard_nezmah%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink)

8. 2. ZMAJI V SLOVANSKI MITOLOGIJI

Kot smo že ugotovili, je zmaj globoko usidran v človekovi podzvesti in predstavlja več simbolov. Pri prebiranju slovenskih legend smo odkrili kar nekaj krajev, ki so povezani z zmaji. Slovenski zmaji imajo tudi več poimenovanj. Poznamo jih kot lintverne, zmine, drake, pozoje, najstarejši izraz pa naj bi bil premog, kar je po vsej verjetnosti izpeljanka iz glagola premagovati (http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792). Zmaji na Slovenskem imajo več vlog. Lahko so grozljive pošasti z velikim apetitom do živine, čuvajo zaklade, velikokrat pa povzročajo naravne nesreče, kot so potresi in poplave, s tem pa so vplivali na preseljevanje in nastajanje novih naselij. Zmaji v slovanski mitologiji so lahko dobrotniki ali zlobni nasprotniki (http://www.mgml.si/media/katalog_9_5.pdf).

Najprej bi opisali vlogo zmajev v slovanski mitologiji. V pomoč nam je bilo delo Damjana Ovseca, Slovanska mitologija in verovanje. Ovsec je poudaril, da so zmaji zapleteni in vsestranski simboli (Ovsec, 1991: 448). Srbi, podobno kot Indijci, poznajo zmaje kot antropomorfna bitja (indijski Rahu) z mnogimi človeškimi lastnostmi. V vzhodni Srbiji so za posamezne ljudi verjeli, da kot zmaji branijo svoj kraj pred nesrečo (Ovsec, 1991: 453). Celo srbski narodni junaki, na primer Miloš Obilić, Kraljevič Marko in Ljutica Bogdan, veljajo za potomce zmajev in vil. Večinoma so slovanske predstave o zmajih zelo podobne ostalim indoevropskim predstavam. Zmaj je plazilec z eno ali več glavami, ki bruha ogenj, se nasilno vede, žre živino, loka vino, poplavlja in uničuje pridelke, in je vsesplošna nadloga, ki se jo je potrebno znebiti. Spopad z zmaji ni lahko opravilo, saj imajo:«... navadno tri, sedem, devet, ali celo dvanajst in več glav; ... zraven še puhajo skozi gobec in nozdrvi ogenj in žveplo, ...» (Ovsec, 1991: 452) V slovanski tradiciji je zmaj kot arhetip skozi stoletja dobival več pomenov. Glede na indoevropsko tradicijo domnevamo, da je bil zmaj sprva povezan z

dežjem in rodovitnostjo ter stvarjenjem sveta, kasneje, pod vplivom krščanstva, pa je vedno bolj prevzemal demonične poteze ter se prelevil v uničevalca življenja in celo hudiča. Ker so zmaji vedno bolj prevzemali vlogo pošasti, so jim ljudje postavili herojske nasprotnike. V nekaterih kulturah so ti heroji celo kulturni junaki, saj predstavljajo mitske prednike, na primer Kadmos v Grčiji. Zmaji kot mogočna bitja posedujejo znanje, veščine in magične moči, ki jih velikokrat po svoji smrti prenesejo na svoje ubijalce (Siegfrid).

Vse od Rusije pa do Slovenije in naprej po Balkanu je razširjen mit o rojstvu zmaja iz petelinjega jajca. Zagotovo poznate mit o nastanku naselja Tržič ali o poselitvi Matkovega kota, v katerem se zmaj izvali iz petelinjega jajca. Arhetipski simbol jajca je zelo važen za mit o rojstvu zmaja. Jajce simbolizira rojstvo, prepород, nov začetek in plodnost. Počena lupina simbolizira prepород, spomladansko rojstvo rastlin, ki rinejo iz zemlje. Jajce v mitih nikoli ni le navadno jajce, ampak je kozmično jajce in je važen del kozmogonskih mitov. Jajce je na simbolni ravni tesno povezano s številom tri, saj je sestavljeno iz lupine, beljaka in rumenjaka. Zaradi tridelne sestave je povezan z magično trojko:«..., ki je spet povezana s simbolizmom trikotnika, tremi svetovi (fizičnim, razumskim in duhovnim), s predstavo o trimurtiju, indijski sveti trojici, ki jo poznajo različne religije, vključno s krščanstvom (Bog Oče, Sin in sveti Duh).» (Ovsec, 1991: 11) Vendar je jajce izvalil petelin, eno izmed htoničnih bitij, bitij podzemlja, smrti in zime. Vsekakor je petelin tudi bitje sonca, saj ga s kikirikanjem prikličje vsako jutro. V kombinaciji z jajcem in zmajem pa prevzame elemente podzemlja. Petelin ne more izvaliti bitje življenja, lahko pa bitje novega začetka, ki se ustvari z uničenjem starega, in to moč simbolizira zmaj.

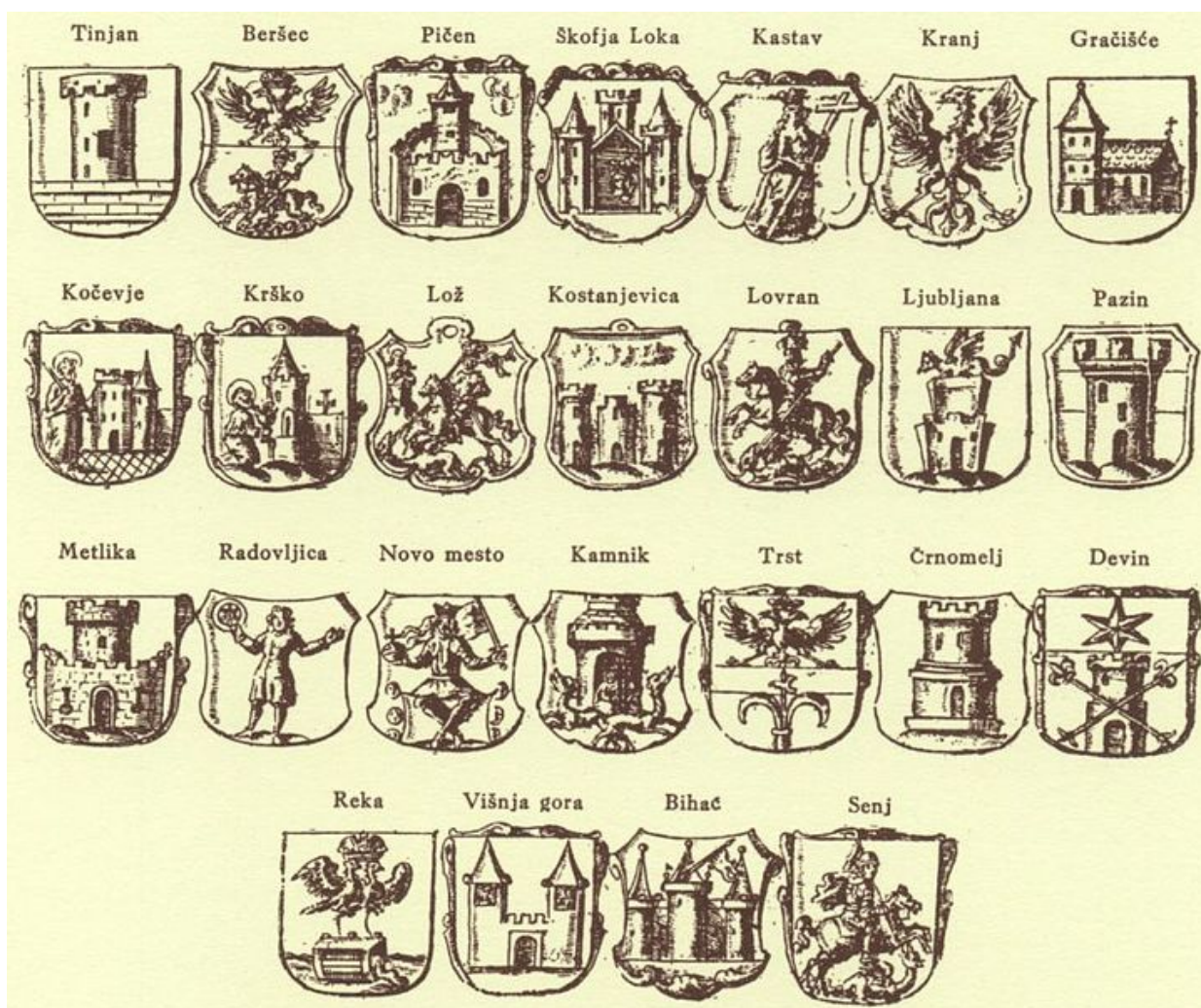
Če zmaj prebiva v mlaki, močvirju ali jezercu, mu velikokrat pravijo pozoj, medtem ko se lintverni večinoma nahajajo v jamah, breznih ali ponorih. Pozoji velikokrat veljajo za stvarnike vodnih izvirov; radi pa tudi prebivajo pod cerkvami in gradovi. V hrvaškem Čakovcu poznajo legendo o zelenem zmaju, ki je živel pod celim mestom, njegov rep pa se je nahajal pod cerkvijo sv. Nikola. Prebivalci so se bali vznemirjati zmaja, saj bi s svojim repom lahko povzročil katastrofalen potres (www.hrcak.srce.hr/file/70583). Prav Marjanić navaja, da je izraz pozoj ali pozojak razširjen pri Hrvatih v Međimurju, Podravini, Hrvaškem Zagorju in pri Slovencih (www.hrcak.srce.hr/file/70583).

8. 3. ZMAJI NA SLOVENSKEM

Pojasnili smo že, da so zmaji pogost element v ustanovitvenih oziroma kozmogonskih mitih. Navedli smo uboje babilonske Tiamat, delfskega Pitona in zmaja, ki je čuval Aresov studenec. Tudi na Slovenskem poznamo ustanovitvene mite, ki so tesno povezani z zmaji. Veliko novih naselij naj bi nastalo po smrti zmaja, torej smrt kaosa zagotovi red in življenje. Zato so zanimivi toponimi, ki jasno opredeljujejo enkratnost krajev in pokrajin. Kot pravi Zmago Šmitek: *«Vrednote pokrajine se ujemajo z mitološkimi vsebinami v tem, da obsegajo pojme kot so npr. svetlo/temno, visoko/nizko, nadrejeno/podrejeno, skrito/vidno, posvetno/sveto, minljivo/večno, naravno/kulturno.»* (Šmitek, 2009, 169) Simbolična razsežnost kolektivne podzvesti se odkriva tudi v poimenovanjih krajev in pokrajinskih značilnosti. Šmitek je na osnovi toponimov na območju Dravskega polja raziskoval stare mitične predstave prebivalcev tega območja. V pomoč so nam bili tudi zapisi drugih etnologov in zbiralcev ljudskega izročila. Prav zapis teh mitov je naš sekundarni vir za izdelavo raziskovalne naloge. Najprej vam bomo na kratko predstavili te mite.

Najprej bi pričeli z najbolj znano zgodbo o zmaju na Slovenskem. Verjetno ga ni Slovenca, ki ne bi poznal **ljubljskega zmaja**, ki je tesno povezan z Argonavti in Jazonom, grškim mitološkim herojem, ki se je s svojo skupino podal na iskanje zlatega runa (kožuha zlatega ovna). Ko so se Argonavti s Kolhide vračali domov, so se ustavili pri Emoni, zdajšnji Ljubljani. Jazon naj bi po mestni legendi ustanovil Ljubljano, pred tem pa je moral ubiti zmaja, ki je prebival v ljubljanskem močvirju. Legendo so Ljubljančani uporabljali vse od 17. oz. 18. stoletja, ko je bilo obdobje ustvarjanja mestne identitete, pa do danes (http://www.mgml.si/media/katalog_9_5.pdf). Zmaj v tem mitu predstavlja kaos ter htonično bitje, saj je tesno povezan z vodo. Naloga junaka je, da mora ukrotiti kaos, da lahko z ustanovitvijo mesta vzpostavi red. Prav ta arhetipska vloga zmaja, ki ponazarja kaos, z njegovo smrtjo pa se rodi nekaj novega, se je ohranila v kolektivno nezavednem prebivalcev Ljubljane. Ljubljančani so že v srednjem veku zavzeto častili svetega Jurija, ubijalca zmajev. Sveti Jurij je zaščitnik Ljubljane in gotske kapele na ljubljanskem gradu, obenem pa so zmaja že v 15. stoletju upodobili na ljubljanskem pečatniku (http://www.mgml.si/media/katalog_9_5.pdf). Leta 1667 se je podoba zmaja našla na beraški palici, ki je v 17. stoletju predstavljala dovoljenje za beračenje (http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792). Zmaj je postal del ljubljanskega grba leta 1689, ko ga je slavnj polihistor Janez

Vajkard Valvasor upodobil v najpomembnejšem slovenskem znanstvenem delu Slava vojvodine Kranjske. Svoje mesto je dobil v grbu, na vrhu trdnjave, in ne nad njim, kot je bilo običajno pri starejših upodobitvah. »Po vsej verjetnosti sta ga k tej potezi napotila predvsem dva razloga, in sicer nepisano pravilo, da je zmaj prispodoba mest, ki ležijo v bližini močvirij, ter dejstvo, da je grb z zmajem premoglo tedaj konkurenčno mesto Celovec.« (http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792) Po navadi so ga upodabljali s štirimi tacami in krili.

Slika 16: Grbi kranjskih mest v času Valvasorja

Verjamemo, da večina Slovencev pozna kip zmaja na celovškem glavnem trgu. Celovec smo vključili v raziskavo, saj je bil vse do izbruha druge svetovne vojne eno večjih mest, kjer je živela močna slovenska skupnost. Legenda o **celovškem zmaju** govori o močvirnatem, nerodovitnem področju blizu Vrbskega jezera (Najlepši slovenski miti in legende, 2005: 81).

Kjer se danes nahaja mesto Celovec, je bil pust in nevaren svet, kjer je marsikdaj izginila kaka ovca ali krava, po okoliških hribih pa so pastirji iz doline slišali tuljenje zmaja. Kmetje so se odločili, da je potrebno zmaja ubiti. Domislili so se zvijače ter so zmaju nastavili past. Ob kraju močvirja so postavili stolp ob katerega so privezali bika, ki je s svojim tuljenjem priklical zmaja. Ob zmajevem prihodu se je zemlja tresla, vendar se kmetje niso prestrašili ter so pokončali zmaja. Na mestu, kjer je stal stolp, so postavili vas in čez čas mesto Celovec, ki je postalo glavno mesto dežele Koroške. Okoli Vrbskega jezera so močvirnato območje spremenili v najbolj poseljeno območje. Leta 1636 je zmaj dobil svoj spomenik pred katerim stoji silen junak z debelo gorjačo. Junak simbolizira pogumne Korošce, ki so se v tistih časih borili proti nevarni zveri.

Veliko dijakov Gimnazije Kranj prihaja iz Tržiča, tako smo iz prve roke slišali legendo o **nastanku Tržiča**. Povezana je z Ljubeljem, naseljem, ki se nahaja ob važni cesti, ki vodi v Avstrijo. Vas se nahaja ob vznožju Košute in davnega dne je tu prebival kovač, ki je s svojim početjem povzročil uničenje svoje vasi. Na veliko je izsekaval gozd, zato ga je gozdni mož posvaril, da naj preneha uničevati gozd. Kovač ni poslušal teh svaril, zato je od gozdnih živali preživel le petelin, ki je prišel v kovačevo oskrbo. Neke noči je petelin močno zakikirikal, zrušil kokošnjak, razširil peruti in odletel na vrh Košute, tam pa je izvalil jajce iz katerega se je izvalil zmajček, ki se je pred pastirji skrnil v zemljo. Ker je zrasel v velikega zmaja, je gora počila in skalnati vrh se je odkrušil in pod seboj pokopal zmaja in vas Ljubelj. Preživeli so pobegnili na sever čez Karavanke in ustanovili naselje Borovlje, del beguncev pa je na slovenski strani Karavank ustanovilo novo naselje – današnji Tržič. Mit o nastanku Tržiča je jasen primer kozmogonskega mita. Zmajeva smrt je povzročila spremembo pokrajine in ustanovitev dveh naselij, Tržiča in Borovelj.

Z **Vrhniko** je povezana zgodba o zmajskih mladičih, ki jo je zapisal Janez Vajkard Valvasor v svojem delu Slava vojvodine Kranjske. Po pripovedovanju okoliškega kmeta je zapisal: «*Tam, kjer leži zmaj, je studenec; ko se voda nabere in postane tako velika, da je ima zmaj preveč, jo odlije – tako gre venomer naprej.*» (Valvasor, 1984: 95) Kmet mu je tudi zatrdil, da je sam videl tri zmaje od katerih je bil en mladič (Valvasor, 1984: 95). Glede na Radeška se po ljudskem izročilu v okolici Vrhnike nahaja Lintvernova jama, torej zmajeva jama (Radešček, 1996: 207). Ta jama je bruhalnik, značilen kraški pojavi na tem območju, danes

zajezen za potrebe vrhniškega vodovoda. Danes domnevamo, da je kmet videl človeške ribice, ki so prišle na površje zaradi preobilja vode v bruhalniku.

Opisali bomo tudi dve legendi, ki izvirata iz **Kamnika**, saj je zmaj upodobljen na kamniškem grbu. Mesto Kamnik je staro srednjeveško mesto, ki je bilo sedež mogočnih grofov Andeških, skozenj pa je vodila pomembna magistralna cesta iz Čedad mimo Škofje Loke in naprej v Tuhinjsko dolino proti Celju, Savi in Donavi. Grofje Andeški so striktno skozi svoje mesto izvajali obvezno trgovsko pot. Kamnik je kljub vodilnemu mestu Ljubljana ostalo obiskano obrtno in trgovsko središče. V svojem grbu ima Veroniko, »*skopo malograjsko grofico*« (Kunaver, 1999: 66) in pod njo dva zmaja ali sv, Marjeto. Verjetno poznate zgodbo o skopuški Veroniki, vendar v tej zgodbi ne nastopa zmaj, je pa vključen v mestni grb, saj, kot smo že omenili, zmaj čuva dragoceni zaklad. Smiselno pa se nam zdi, da vam opišemo zgodbo o Veroniki in kačah, ki se začne s pripovedjo o treh bratih, trojčkih, ki so se odločili, da bodo postali duhovniki. Meščani so sklenili zgraditi cerkev s tremi kapelicami, da bi vsi trije lahko naenkrat brali maše, ker pa so bili finančno šibki in je gradnja zahtevala veliko denarja, je nekaj mož odšlo do Veronike. Prosili so jo, naj jim pomaga, ta pa je zakričala: »*Rajši se spremenim v kačo, kakor bi dala le en vinar za kapelico!*« (Kunaver, 1999: 66) Zgodilo se je kar je izgovorila in ob izgovorjenih besedah se je spremenila v kačo, se zavalila po pobočju navzdol, spodaj se je zemlja razprla, v luknjo pa se je zvalila v kačo spremenjena Veronika. Kmalu zatem je v grad udarila strela, ki ga je porušila, pod razvalinami pa Veronika še danes čuva svoje zlato. Rešili bi jo trije udarci s šibo, kar pa se je nekega dne skoraj zgodilo, ko so se otroci igrali pri razvalinah, nakar je izpod njih prilezla kača. Otroci so se razbežali, le sedemletni deček je ostal. Kača mu je rekla, naj jo s šibo trikrat udari. Udaril jo je prvič, udaril jo je drugič in postala je tako strašna, da je zbežal še on. Tako je Veronika še naprej ostala spremenjena v kačo. Na grbu stoji deklica, ki naj bi bila ali Veronika, pod njo pa zmaja, ki ji pomagata čuvati zlatnike ali sv. Marjeta, ki je zaščitnica pred zmaji, na grbu naj bi ju krotila (Radešček, 1983: 80).

V povezavi s Kamnikom pa smo odkrili še en mit, kjer ima zmaj vlogo stvarnika naselja (http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf). Tod, kjer danes stoji Kamnik, je nekoč, v času poganstva, ležalo veliko jezero. Ob robu jezera so stali trije hribi, s tremi gradovi, in v vsakem gradu je živel po en brat. Vsi trije bratje so bili malikovalci, torej v očeh kristjana, brezbožniki. Ti bratje med seboj niso bili složni in so se večkrat spopadli med seboj.

»Končno se je v tem kraju zakotil zmaj, ki se je tako močno premikal, da je razbil razvotljeno goro, ki je zadrževala jezero in to se je razlilo po polju okoli hriba, zmaj pa, ki mu je zmanjkalo vode, je na polju poginil.« (http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf)

Novi naseljenci so na polju postavili naselbino, s prihodom učencev sv. Mohorja in Fortunata, pa je naselbina postala krščanska in je s tem tudi zacvetela in obogatela. Za zaščitnico so si izbrali sv. Marjeto, svetnico, ki lahko obvlada zmaja, zato je še danes skupaj z dvema zmajema obeležena na grbu mesta Kamnik. V tem mitu vidimo močan simbol zmaja kot kozmogonskega bitja, saj je povzročil izlitje jezera ter omogočil nastanek nove naselbine.

Slika 17: Grb Občine Kamnik

Na Gorenjskem tudi poznajo mit o jezerskem zmagu, ki je prebival v globoki dolini pod **Gradiščem pri Lukovici**, kjer še vedno teče hudourniški potok Drtiljščica (Radešček, 1996: 71-74). Včasih je bilo na tem kraju veliko jezero. Stari ljudje so pravili, da je: »... v *davnih časih v jezeru živelo zlo, strah in trepet vse okolice*.« (Radešček 1996:71). Če bi vaščani pošast, tj. zmaja, zjezili, bi razburkal jezero, katerega voda bi poplavela okoliške domačije, ki bi uničila polja. Zmaj jim je z velikim veseljem rad kakšno zakuhal. »*Kadar je bila letina najboljša in so se živali dobro redile, je zmaj jezero razburkal, poplaval polja in uničil posevek, voda pa je vdrla tudi v hleve in odplavila živino zmagu v žrelo*.« (Radešček, 1996: 71). Zmaja je prenehal divjati šele, ko so zgradili cerkev svete Marjete. Po nasvetu berača, pa so zmaja ugonobili z živim apnom, skritim v volovski koži. Zmaj se je napil vode in želodec mu je razpočil.

Kozmogonski mit, ki vključuje zmaja in petelinje jajce, je mit o razlitju jezera v **Matkovem kotu** na Solčavskem (Kelemina, 1997: 198). Mit govori o jezeru, ki se je nahajal v Matkovem

kotu, zato še danes kraj, kjer se je nahajalo jezero, imenujemo Jezero. Sredi skalovja se je iz petelinjega jajca izvalil lintvern, ki je strašil tod okoli. Predvsem so se ga bali ribiči, ki so na Ribči peči sušili mreže. Če je prišel na površje in udaril z repom po vodi, je nastal strašen vihar, ki je rušil drevje daleč naokoli. Ubil bi ga lahko le macesen s tremi vrhovi, katerega se je pazljivo ogibal. Nekega dne pa je prišel pod Puščavniško zijalo glodat steno, ki je zadrževala jezersko vodo. Zmaj se je preglodal skozi steno in povzročil močno povodenj, saj je voda silovito drla vse do solčavske cerkve, kjer je pred vrati pustila zibelko. Izliv vode je pomenila zmajevo smrt, saj ga je voda odnesla do usodnega macesna. Zmaj je poginil, kosti in čeljust pa so pozneje našli na Logarjevih njivah.

Sledi še ena zgodba, v kateri so zmaja ubili z apnom. V **Postojnski jami** je živel zmaj, ki je ogrožal okoliško prebivalstvo in njihovo lastnino (Najlepši slovenski miti in legende, 2005: 84). Prebivalci so upoštevali nasvet pastirja Jakoba, da naj zmaju pripravijo past. V zaklano tele so spravili apno in čakali, da je zmaj pogoltnil daritev. Zmaj je zaradi bolečin pil vodo, kar je povzročilo, da mu je počil želodec. Prav 8. februarja, na državni praznik, so v **Postojni** tega leta izvedli razstavo Skrivnostna zapuščina zmajev.

Poznamo tudi povest o zmaju, ki je živel v **močvirju Metavo** na Ptujskem polju (Ovsec, 1991: 452). Zmaj je pobijal živino in pastirje, ubil pa ga je plemič z žarečim polenom.

Blizu Ptuja je tudi **grad Vurberk**, katerega ime je tesno povezano z zmajem. Grad je bil v dokumentih prvič omenjen leta 1238 kot Wrmberch, zato se na grbu gradu nahaja zmaj, saj saj nemška beseda wurm pomeni črva ali kačo–zmaja (Šmitek, 2009: 169). Čeprav so se lastniki gradu menjavali, je zmaj ostal na grbu. »Avstrijska rimana kronika z začetka 14. stoletja ga prikazuje še bolj nazorno kot črnega kačjega zmaja na rumenem polju. Na nagrobniku Friderika V. Ptujskega iz leta 1438 vidimo tega zmaja z odprtim žrelom, iz katerega bruha ogenj, telo pa ima trikrat zavito. Grb rodbine Siegersdorfov, ki je kasneje prevzela vurberški grad, vsebuje podobo heroja z lesenim kijem na rami, ki je premagal zmaja.« (Šmitek, 2009: 169) Kako je zmaj povezan s tem gradom? Lahko bi se sklicevali na tradicijo plemičev, ki so zmaja radi vključevali v rodbinske insignije. Šmitek pa išče povezave z legendo o polbožanskem junaku Kresniku. Kdo je Kresnik? Če beremo Ovsca, je lunarni demon (Ovsec, 1991: 470). Če beremo Šmitka, je sin sončnega ali ognjenega boga, v veliki verjetnosti sin Peruna (http://www.mladina.si/97901/kul-mitologija-bernard_nezmah%20/

[?utm_source=tednik%2F200532%2Fclanek%2Fkul--mitologija-bernard_nezmah%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink](http://www.tednik.com/200532/clanek/fkul--mitologija-bernard_nezmah%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink)). Po očetu je podedoval svetlobo, toploto in

ogenj, torej attribute sonca, zato je bil varuh kresov in kresovanja (Šmitek, 2009: 175). Vendar Kresnik ni živel na nebu, ampak se je zadrževal na zemlji, saj je bil le polbog, torej umrljiv. Zaradi svoje umrljivosti in povezanosti s Perunom, je bil posrednik med ljudmi in bogovi. Poglavitni mit povezan s Kresnikom je spopad z vodnim demonom v obliki kače ali zmaja. Kresnik je po legendi: «... *skrbel predvsem za zaščito svojega kraljestva pred kačjo kraljico, kačjim kraljem in njunimi kačami, pri čemer sta se ob Kresnikovi zmagi vsula z neba dež ali zlata pšenica. Preprečeval je točo in zagotavljal dobro letino.*» (Šmitek, 2009: 175) Mit o Kresniku je star indoevropski mit o osvoboditvi prvobitnih voda, ki smo jih že omenjali. Opisali smo spopad med Vrtro in Indro ter omenili podoben ciklični spopad med Perunom in Velesom. Ko Kresnik premaga demona se sprosti dež, odprejo se vodni poti, ki lahko namakajo polja in jim s tem podarijo plodnost. Zmaj je zopet simbol varuha zaklada, torej varuha vode, ki daje življenje. Kresniku je bilo že ob rojstvu usojen spopad z zmajem, saj ima zmajske lastnosti, na primer zna krotiti ogenj, kar je značilno za potomce Sonca, kovače (mit o Sigurdu) ali oglarje. Na njegovem telesu so odtisi konjskih kopit, še enega htoničnega bitja poleg zmaja.

Zmaji so tudi tesno povezani z ustanavljanjem kapelic in cerkva na Slovenskem. Kot htonična bitja so povezani s podzemljem in vodo. Odkrili smo Marjetino cerkev pod Jeterbenkom v Polhograjskem hribovju, cerkev sv. Frančiška Ksaverja na Mirni gori nad Semičem in Marjetina kapelica v Dolenji vasi.

Pod **Jeterbenkom**, v globokem breznu, je nekoč prebival nasilen zmaj, ki je vsak dan požrl vola in sod vina (Radešček, 1983: 23-26). Okoliški kmetje so se bali njegovih groženj, da zmore z repom uničiti okoliška naselja, s pomočjo tujca pa so se znebili zmaja z živim apnom. Zgodba je podobna mitu o postojnskem zmaju, ki so ga z zvijačo nahranili z živim apnom, po zaužitju tekočine, pa je zmaju počil želodec in zverina je bila mrtva. V zahvalo so kmetje zgradili cerkev posvečeno sveti Marjeti, krotilki zmaja.

Zmaj z **Mirne gore** je živel v jami ter je ljudem škodoval s svojo paro, ki je prinašala točo in strele (Radešček, 1983: 239-245). Torej, zmaj ni bil pošasten požeruh, ampak primarna neobvladljiva sila, ki je prinašala neurje z uničevalnim učinkom. Kadar se ni zabaval z neurji,

je prilezel z jame in divjal prek zorečih polj. Med kmeti se je seveda postavilo vprašanje, kako bodo obvladali kaos. V pomoč jim je bil sveti Frančišek Ksaver, malo maj znan svetnik, kot sta bila, na primer sv. Jurij ali sv. Marjeta. Predlagal je postavitev cerkve. Ko so jo posvetili, o zmaju in njegovih hudobijah ni bilo ne duha ne sluha.

Postavitev Marjetine kapelice v **Dolenji vasi** na Krasu je povezana s kraškimi pojavi in potokom Ribnica (Radešček, 1983: 196-200). Kapelica je bila sezidana ob ponoru, torej kraškem pojavu, kjer voda pronica v kraške jame skozi prepustne kamnine. Kadar je deževje obilno, se voda razlije po površju in nastanejo manjša jezera. Zmaj je živel v Lintvernovi jami ter skrbel za uničujoče poplave in uničenje poljedelskih pridelkov. Njegova zlohotna prisotnost se je končala s postavitvijo kapelice.

Veliko mitov o zmajih je povezanih z izlitjem jezera. Verjetno je svetopisemska zgodba o vesoljnem potopu dobila svoje mesto v slovenskem kolektivno nezavednem. Skoraj gotovo so v kolektivnem spominu ostali fragmenti o že poseljenih območjih, ki pa so bila uničena, verjetno v obdobju velike selitve ljudstev, pa vse do zatrtja ogrskih vpadov na Slovenskem. *»Vera v vesoljni potop je tudi vera v ciklično obnavljanje sveta, torej, kjer je bila nekoč naselbina, je sedaj jezero; kjer je bilo nekoč jezero, je sedaj naselbina.«* (http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf)

8. 4. ZMAJI NA NASELBINSKIH GRBIH

Poleg Ljubljane, Celovca, Kamnika ali gradu Vurberk je na Slovenskem veliko krajevnih grbov, ki upodabljajo zmaja; na primer Duplek, Ljutomer, Žiri, Lož v Loški dolini, Šentjur, Šenčur, Radlje ob Dravi in Videm ob Ščavnici. V **dupleškem grbu** je staro izročilo o dravskih splavarjih in o zmaju na Vurberškem gradu. Grb je iz dveh delov:» ... *prvo polje dupleškega grba prikazuje črnega zmaja s kačjim telesom*«, v drugi polovici se nahaja dravski splav (Kunaver, 1999: 41).

Ljutomer leži na mestu, kjer se Ščavnica bliža Muri in se preimenuje v Murico. Naselje je bilo v lasti salzburške nadškofije in je v 13. stoletju dobilo trške pravice. Najstarejši pečat Ljutomera je ohranjen na listini iz druge polovice 17. stoletja. Grb prikazuje enorogega konja, ki simbolizira življenjsko moč in zmaja pod njim, kar je simbol boja med dobrim in zlim.

Simbol enorovega konja, ki se vzpenja nad zmajem je prastar motiv, ki: *»... prikazuje večni boj z vodnimi ujmami, saj so poplave Mure in Ščavnice bile dolgo velika nevarnost vsemu Pomurju.«* (Kunaver, 1999:102)

Slika 18: Grb Občine Duplek

Slika 19: Grb Občine Ljutomer

Po ljudski legendi v **Žireh** prebiva hudobni zmaj Lintvern. Še vedno ga lahko slišimo, kako pije vodo iz podzemeljskega jezera in čaka, da bo potres naredil luknjo, skozi katero bo prišel na plan in zalil dolino ter požrl vse lepe deklice. Tako se bo zmaj maščeval nad tistimi, ki so ga priklenili v črni podzemni svet (Kunaver, 1999: 113). Verjetno je legenda o zmaju v podzemlju povezana s poplavljanjem ravninskega dela v Žireh, saj je tudi na grbu upodobljen z elementom vode.

Zmaja zasledimo tudi v grbu občine **Loška dolina**. Na grbu je upodobljen sv. Jurij, ki ubija zmaja, zraven pa kleči svetnica, zelo verjetno sv. Marjeta (Kunaver, 1999: 104). Še danes je sv. Jurij farni zavetnik cerkve v mestu Lož. Loška legenda o spopadu sv. Jurija z zmajem gre tako: *»... da je bila Marjeta določena za žrtev zmaju. Prosila je sv. Jurija za pomoč. Ta ji je rekel: „Saj imaš zlat pas, ki ti seže devetkrat okoli ledij. Odpaši ga in ga vrzi zmaju za vrat in naredi preko njega križ!“ Sveta Marjeta je naredila tako in ukrotila zmaja.«* (Kunaver, 1999: 104) Sv. Jurija, ki ubija zmaja, najdemo na grbih občin Šentjur in Šenčur.

Radlje ob Dravi ležijo na Kobanskem med Ravnem na Koroškem in Mariborom. Pokrajina je ime dobila po starem pastirskem dežnem plašču imenovanem kobanica, ki pa je narejen iz trave, kostanjevega listja ter lubja. Prebivalci so se dolgo preživljali s pašništvom, gozdarstvom in splavarstvom, zato ni nič čudno, da je ime dobila po nepogrešljivi pastirski

obleki. Radlje ob Dravi so nova občina, ki so v svojem grbu ohranili staro izročilo zavetnika kraja, nadangela Mihaela, ki v ljudskih krščanskih legendah pogosto nastopa kot krotilec zlih duhov in borec proti peklenškemu breznu. Omenili smo tudi, da se je spopadal z zmajem oziroma hudičem. V Sloveniji je veliko cerkva posvečenih Mihaelu, saj je v očeh Slovencev močna bojovniška figura, ki zatira zlo. Na Slovenskem velja prepričanje, da nadangel Mihael rešuje duše, ki so zabredle v poganstvo ter spremlja krščanske duše v nebesa: *«Preden pa duša pride v nebese, v očeh morajo biti stehtana njena dobra in slaba dejanja. Gospod Stvarnik je menda nalogo tehtanja duš naložil prav svetemu Mihaelu, zato ima ta svetnik v desnici tehtnico.»* (Kunaver, 1999: 154) Zasledili smo rek, da »sveti Mihael duše vaga«.

Grb **Vidma ob Ščavnici** nam prikazuje znan boj sv. Jurija z zmajem, ki po navadi simbolizira zmago svetlobe nad temo, a prebivalci Vidma so v tem boju raje videli zmago pomladi nad zimo (Kunaver, 1999: 168). Včasih so ljudje ob besedi zima pomislili na mraz, kratek dan, malo hrane in mnogotere težave. Ne le v Beli krajini, ampak tudi ljudje v krajih okoli Ščavnice poznajo pomladni in pastirski praznik jurjevanja.

Slika 20: Grb Občine Žiri

Slika 21: Grb Občine Loška dolina

Slika 22: Grb Občine Radlje ob Dravi

8. 5. ZMAJI V SLOVENSKEM VISOKOGORJU

Omenili bi zapise Janeza Mencingerja, bohinjskega pisatelja, pesnika, prevajalca in odvetnika (http://isn.zrc-sazu.si/files/file/Traditiones/Traditiones_34_2_separati/TR342%20179-216%20Cvetek.pdf), ki je v svojem potopisu zapisal povedko o Podrti gori, ki je hotela biti višja od Triglava. Včasih je imela vsaka gora svojega duha in svojega lintverna, ki sta se bojevala za oblast in pri tem pustošila svet okoli sebe. Neka gora za Bohinjskim jezerom je

hotela biti višja od Triglava, zato jo je njen duh napihoval, zmaj pa vzdigoval, tako da je premetaval skale. Ker Bog tega ni dopustil, je goro z grmenjem prepočil, da se je sesula. Zmaj se tu pojavlja kot podzemno bajno bitje, ki prebiva znotraj gore. S svojimi premiki povzroča usodne spremembe v bohinjskem gorskem svetu. Predstavlja zlo silo v božjem stvarstvu, zato ga Bog kaznuje.

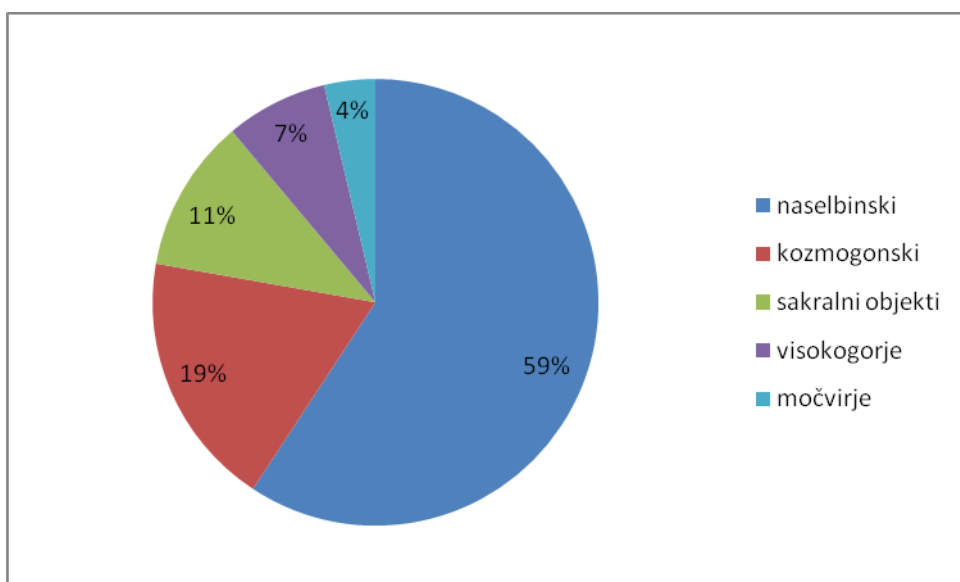
Zmaj je vseprisotno mitološko bitje bohinjskega območja, legende o njem pa imajo močan moralen prizvok. Zmaja najdemo v povedkah o Bogatinu, kjer so vseskozi iskali zlato (http://isn.zrc-sazu.si/files/file/Traditiones/Traditiones_34_2_separati/TR342%20179-216%20Cvetek.pdf). Mencinger je v svojem delu Bohinjsko jezero in Savica zapisal povedko o Benečanih, ki so tod kopali zlato. V njej strupeni zmaj straži mejo med svetom tostran in onstran trhle brvi, kjer se blešči stena iz suhega zlata. Da prideš do zlata, moraš po brvi priti čez prepad, kjer je voda in v njej zmaj, ki maha z repom in grozno žvižga. Podoben opis zmaja najdemo še v Mencingerjevi bohinjski povesti Zlato pa sir, kjer čudaški in vraževerni Čuk išče zaklade v triglavskem pogorju. Služil mu je star bohinjski planšar, ki mu je pokazal razpoko po kateri se pride do zlata. V razpoki je brezno in čezenj razpeta brv iz jekla, v breznu na vodi pa je velika kača, omenjena tudi kot zmaj, ki maha z repom in škropi vse do brvi. Zmaj je bajeslovni varuh zaklada in prispodoba zlega duha. V obeh povedkah najdemo določene simbolne elemente. Brv predstavlja ozek in nevaren prehod iz tega sveta v nadnaravni podzemni svet, pred katerim preži peklenska pošast. Njeno odprto žrelo predstavlja pravi vhod v pekel. Človek na tem nevarnem prehodu visi med peklom in nebom, smrtjo in življenjem.

Zmaji so v bohinjskem folklornem izročilu poleg tega, da so stražarji zakladov, tudi povzročitelji večjih naravnih katastrof v triglavskem pogorju ali pa ugrabitelji in požeruhi mladih deklet. Ob prebiranju slovenskih legend in bajk, bi lahko zaključili, da zmaj obvladuje ves svet, saj simbolizira štiri elemente narave. Pogosto se pojavlja v vodah, v zraku, srečamo ga na zemeljskem površju ter je pošast, ki bruha ogenj.

9. RAZISKOVANJE IN REZULTATI

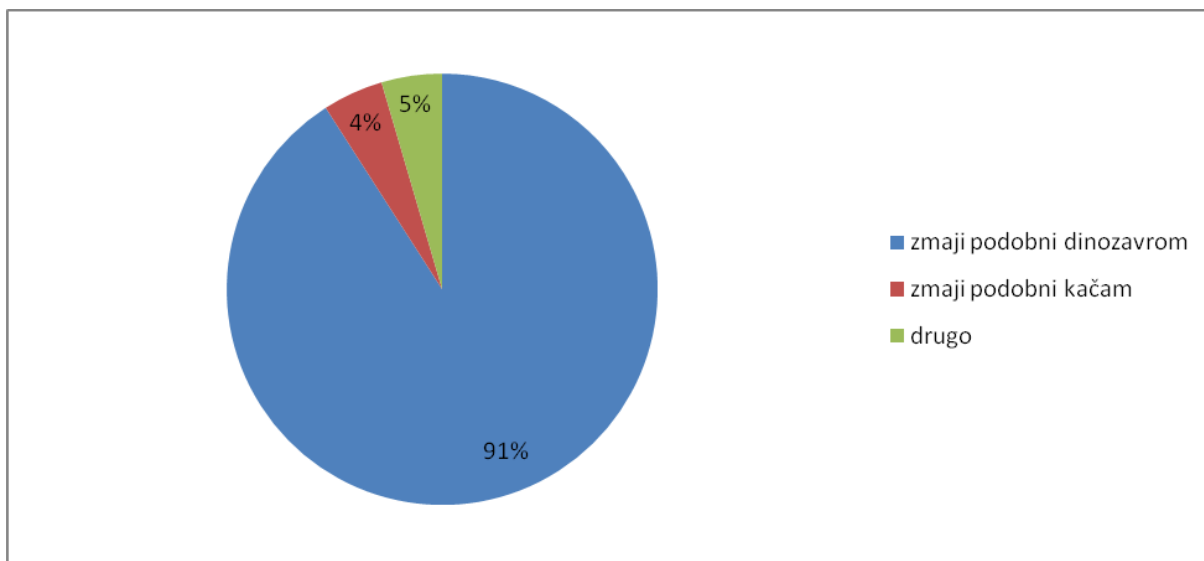
V podpoglavju Hipoteze smo vam predstavili osnovna vprašanja, ki smo jih skozi raziskavo preučili in ovrednotili. Najprej smo morali ugotoviti, koliko krajev oziroma naselbin je povezanih z zmaji, kajti odkrili smo kar 22 vsebinsko različnih zmajskih mitov na Slovenskem. 16 mitov od 22 je povezanih z naselbinami (upoštevali smo tudi mit povezan z nastankom Celovca, saj je povezan s slovensko zgodovino) in pet mitov od 22 lahko ocenimo kot zmajski kozmogonski mit, torej mit o stvarjenju naselbine s pomočjo zmaja. Te naselbine, katerih ustanovitev je povezana z zmajem, so Ljubljana, Celovec, Tržič, Kamnik, Matkov kot. V šestih primerih smo zasledili zmajске mite, ki so povezani z nastankom sakralnih objektov oziroma so povezani s slovenskim visokogorjem in močvirjem na Ptujskem polju .

Graf 1: Zmajski miti na Slovenskem

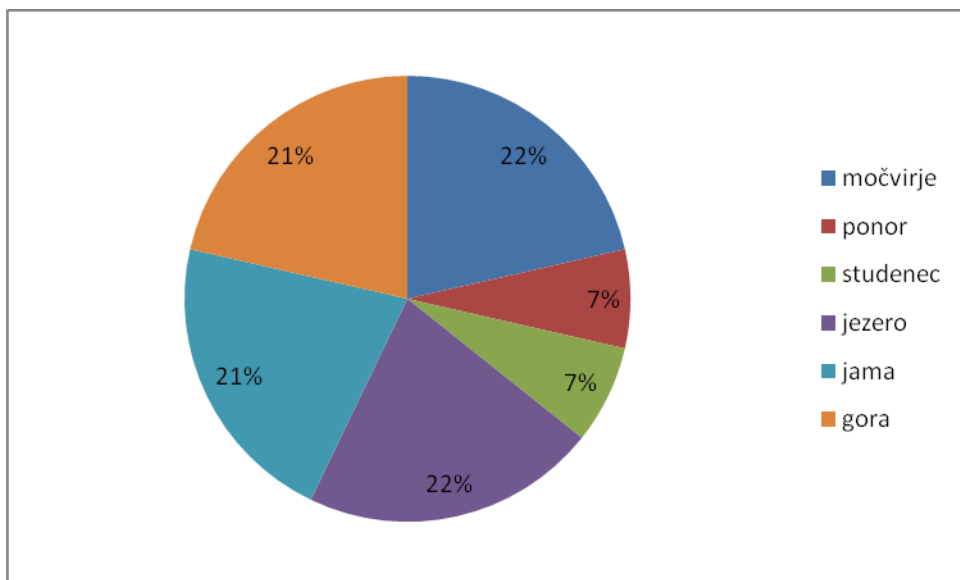
V grafu 1 lahko razberete, da je večina zmajskih mitov na Slovenskem povezanih z naselbinami. Od vseh 22 vsebinsko različnih mitov jih je 19 % kozmogonskih, torej zmaj je eden izmed važnih mitoloških elementov pri ustanovitvi naselbine.

Graf 2: Izgled zmajev

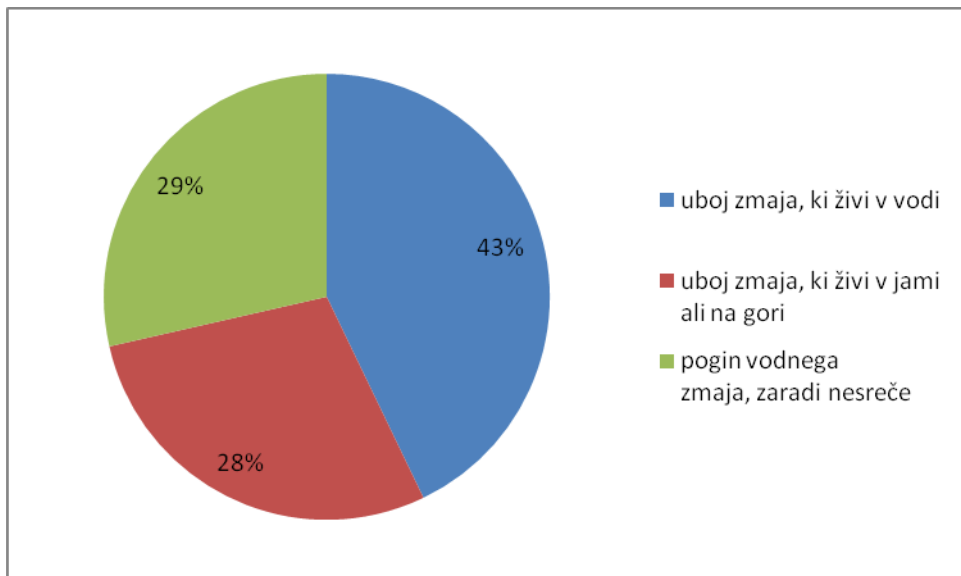
Potrdili smo prvo hipotezo, da so zmaji na Slovenskem podobni dinosavrom, le v mitu povezanim z gradom Vurberk je zmaj podoben črvu oziroma kači. Valvasor nam je zapustil poročilo o zmajskih mladičih na Vrhniki, za katere domnevamo, da so človeške ribice.

Graf 3: Zmajevo bivališče

Iz grafa 3 lahko razberete, da zmaji na Slovenskem predvsem prebivajo na področjih, kjer je voda. Med vodnatimi območji prednjačita močvirje in jezero.

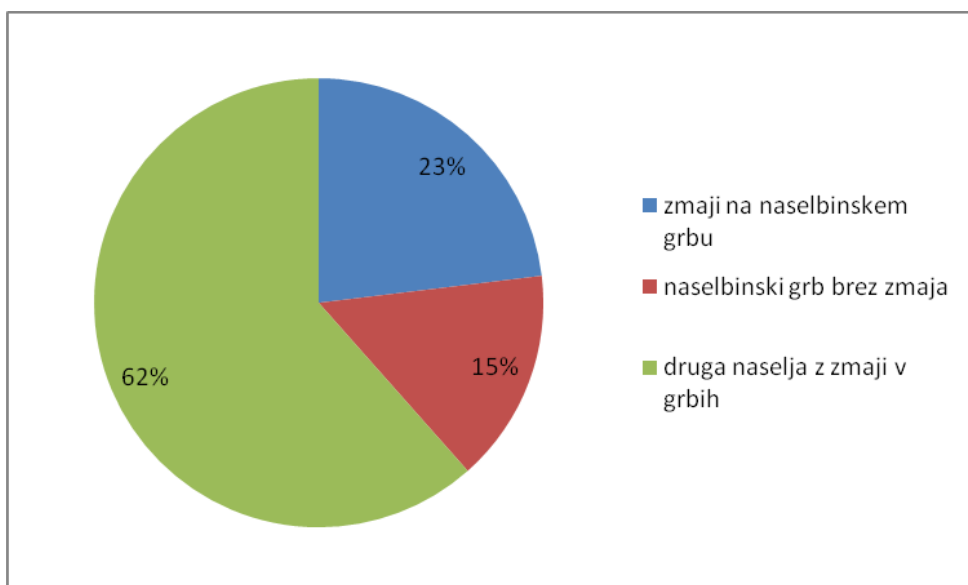
Graf 4: Zmajeve smrt ali umik iz vode pomeni nastanek naselbine na Slovenskem

Naša druga hipoteza je potrjena, saj iz grafa 4 lahko razberete, da je v večini primerov nastala naselbina po zmajeve smrti ali umiku iz vode.

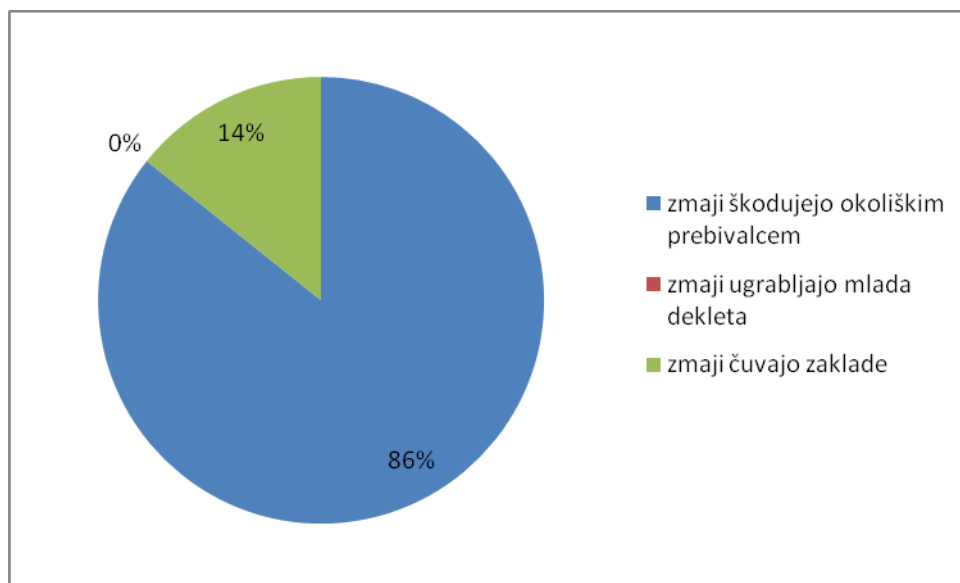
Glede tretje hipoteze smo ugotovili, da je napačna, saj smo odkrili le en mit, kjer heroj z ubojem zmaja povzroči ustanovitev naselbine (Ljubljana). Večina kozmogonskih mitov na Slovenskem omenja uboje zmajev s strani okoliških prebivalcev (Celovec, Gradišče pri Lukovici, Postojna) ali pa se zmaj po nesreči ubije sam (Tržič, Kamnik, Matkov kot).

Graf 5: Zmaji na naselbinskih grbih

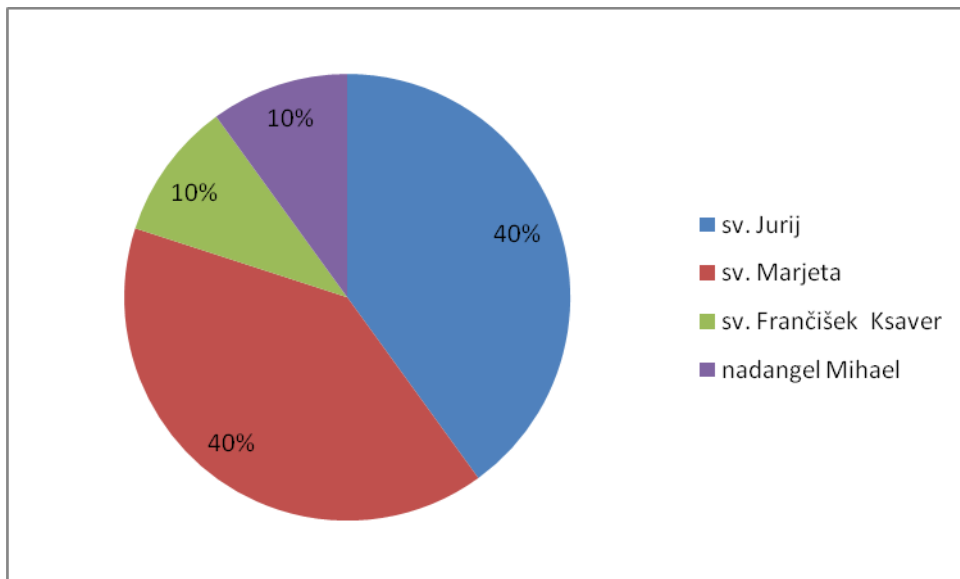
V četrti hipotezi smo predvidevali, da je ustanovitev naselja, ki je povezana z zmajem, zabeležena na naselbinskem grbu. Hipotezo smo delno potrdili, saj smo odkrili le tri naselbinske grbe, kjer je upodobljen zmaj, ki je ustanovitelj te naselbine. Te grbe imajo Ljubljana, Celovec in Kamnik. Na Slovenskem sicer obstaja še osem krajev, ki imajo na svojem grbu zmaja, vendar zmaj ni njihov ustanovitelj.

Graf 6: Zmajeve stereotipne vloge v ljudskem izročilu

V peti, šesti in sedmi hipotezi smo glede na stereotipne predstave o zmajih predpostavili, da zmaji škodujejo okoliškim prebivalcem, ugrabljajo mlada dekleta in čuvajo zaklade. Zmaji večinoma škodujejo okoliškim prebivalcem, na primer delajo točo in neurja, kradejo živino, tacajo po poljih ali jih poplavlajo. V literaturi smo zasledili, da zmaji ugrabljajo mlada dekleta, vendar mita o tem nismo zasledili. Malo večje zanimanje zmaji kažejo za varovanje zakladov.

Graf 7: Krščanski junaki, ki obvladajo ali porazijo zmaja

Našo zadnjo hipotezo o sv. Juriju, kot edinem krščanskem junaku, ki lahko obvlada in premaga zmaja, smo ovrgli, saj smo na Slovenskem zasledili še tri junake iz krščanske mitologije, ki imajo moč nad zmaji. Zanimiva je sv. Marjeta, ki se, kot svetnica, ki lahko obvlada in nadzira zmaja, pojavlja v slovenskih mitih enakovredno sv. Juriju. To dejstvo povezujemo s tem, da sta v slovenskem ljudskem izročilu sv. Jurij in sv. Marjeta tesno povezana.

10. ZAKLJUČEK

Naša raziskovalna naloga poskuša pojasniti povezave med mitološkim nastankom slovenskih naselbin, ki so povezane z zmaji. Zmaji so velikokrat opredeljeni kot stvarniki nečesa novega, po drugi strani pa si jih predstavljamo kot neukročene, divje in krilate pošasti, ki poosebljajo kaos. Ugotovili smo, da so naše predstave o zmajih popačene s strani krščanske civilizacije. V raziskovalni nalogi smo vam predstavili različne slovenske mite povezane z zmaji. Nekateri od teh mitov prihajajo iz krščanske tradicije, predvsem sta najbolj znana mita o sv. Juriju in sv. Marjeti, zato so jima na Slovenskem posvetili veliko cerkva in kapelic, ki so omenjene tudi v naši raziskovalni nalogi. Tako sv. Jurij kot sv. Marjeta se pojavljata na slovenskih naselbinskih grbih. Z raziskovalno nalogo smo odkrili pet slovenskih naselbin oz. naselbin poseljenih s Slovenci, ki so bila ustanovljena po zmajevi smrti oz. njegovim izgonom. Predvsem nas je presenetilo pomanjkanje herojev pri spopadu z zmajem, saj je v večini primerov zmajevo ustrahovanje ustavilo hrabro vaščansko prebivalstvo. Zanimiva je tudi povezava zmaja s petelinom, saj smo odkrili dva mita, ko se je zmaj izlegel iz petelinjega jajca, kar je na simbolni ravni pomenilo nesrečo, saj petelin in njegovo jajce, ki sta htonična elementa, ne moreta zagotavljati življenja, zato zmaj, ki se izleže iz jajca, lahko pomeni le uničenje. Čeprav zmaj, izležen iz petelinjega jajca, pomeni uničenje, njegov pogin pomeni nastanek nečesa novega, v našem primeru, ustanovitev naselbine. Voda, kot važen element življenja, je tudi tesno povezana z zmajem, zato nas ni presenetilo, da zmaji, ki prebivajo v vodi, so tesno povezani z nastankom novih naselij.

11. LITERATURA IN VIRI:

1. Šmitek, Z. Zmajsko seme: topografija slovenskega izročila o Kresniku. *Studia Mythologica Slavica* XII (2009), str. 169–185.
2. Kunaver, D. Grbi slovenskih krajev v ljudskem izročilu. Ljubljana: samozaložba, 1999. ISBN: 961-6179-26-8
3. Najlepši slovenski miti in legende. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005. ISBN: 86-11-16863-1
4. Gligorjević, M. G. Simbolika zmaja. *Aura*, jan. – feb. 2003, št. 1, str. 35-40.
5. Goljevšček, A. Mit in slovenska ljudska pesem. *Sodobnost* (1981), Letn. 29, št. 11, str. 1058-1087.
6. Hrovatin, I. M. Izročilo o jezeru in zmaju kot kozmogonski mit. SAZU (online). Pridobljeno 23.1.2012 na spletni strani: http://sms.zrc-sazu.si/pdf/10/SMS_10_Hrovatin.pdf
7. Slovensko izročilo. Najlepši slovenski miti in legende. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. ISBN: 86-11-16863-1
8. Radešček, R. Slovenske legende. Idrija: Bogataj, Založba Merkur, 1996. ISBN: 961-6035-09-6
9. Radešček, R. Slovenske legende. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.
10. ur. Kelemina, J. Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva: z mitološkim uvodom. Bilje: Studio Ro, Založništvo Humar, 1997. ISBN: 961-6097-11-3
11. Šašel, I. Povodni zmaj in belokranjska narodna pesem o svetem Juriju. Etnološki muzej (online). Pridobljeno 16. 1. 2012 na spletni strani: www.etnomuzej.si/sl/publikacije/etnolog-1934-knj-7
12. Chevalier, J. Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006. ISBN: 86-11-17636-7
13. Marjanić, S. Zmaj i junak ili kako ubiti zmaja na primjeru međimurskih predaja o grabancijašu i pozaju. *Hrcak* (online). Pridobljeno 19. 1. 2012 na spletni strani: www.hrcak.srce.hr/file/70583
14. Nežmah, B. Kurent, Zeleni Jurij in Kresnik. Prof. dr. Zmago Šmitek, proučevalec mitov in avtor knjige Mitološko izročilo Slovencev. Mladina (online). Pridobljeno 24. 1. 2012 na spletni strani: http://www.mladina.si/97901/kul--mitologija-bernard_nezmah

/?utm_source=tednik%2F200532%2Fclanek%2Fkul--mitologija-bernard_nezmah%2F&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink

15. Krkoč, S. Med Satanom in božanstvi. Dnevnik (online). Pridobljeno 25. 1. 2012 na spletni strani: http://www.dnevnik.si/objektiv/vec_vsebin/1042488792
16. Schwab, G. Najlepše antične pripovedke. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990. ISBN: 86-11-05470-9
17. Malam, J. Velika knjiga o mitoloških bitjih. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 2010. ISBN: 978-961-251-190-6
18. Županek, B. Zgodbe o začetku Ljubljane: Emona, Argonavti in ljubljanski zmaj. Emona, mit in resničnost. Mestni muzej Ljubljana (online). Pridobljeno 25. 1. 2012 na spletni strani: http://www.mgml.si/media/katalog_9_5.pdf
19. Germ, T. Simbolika živali. Ljubljana: Modrijan, 2001. ISBN: 961-241-085-2
20. Dr. Ban, T. Zmaj in njegovi simbolni pomeni. Trubarjeva hiša literature (online). Pridobljeno 26. 1. 2012 na spletni strani: <http://www.trubarjevahisaliterature.si/index.php/component/content/article/36-program/398-tina-ban>
21. Mitologija. Ilustrirana enciklopedija. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988. ISBN: 86-11-01297-6
22. Prosen, M. in Prosen, S. Zvezdni miti in legende. Ljubljana: Založništvo Jutro, 2002. ISBN: 961-6006-99-1
23. Ovsec, D. J. Slovanska mitologija in verovanje. Ljubljana: Domus, 1991. ISBN: 86-7137-070-4
24. Valvasor, J. V. Slava vojvodine Kranjske. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.
25. Magnusson, M. The Vikings: Hammer of the north. London: Golden, 1985. ISBN: 0-85613-301-9
26. Pörtner, R. Vikingi. Ljubljana: DZS, 1982.
27. Encyclopedia Britannica 2005. Ultimate Reference Suite DVD.
28. Sveto pismo na internetu. Svetopisemska družba Slovenije. Biblija (online). Pridobljeno 27. 1. 2012 na spletni strani: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?id0=1&pos=0&set=2&lang=sl&m=Raz%2012;%20Est%20;%20Ps%20105,26-45>
29. Encarta Reference Library Premium 2005, DVD.
30. Cvetek, M. Bajeslovno izročilo v bohinjskem folklornem pripovedništvu. SAZU (online). Pridobljeno 30. 1. 2012 na spletni strani: http://isn.zrc-sazu.si/files/file/Traditiones/Traditiones_34_2_separati/TR342%20179-216%20Cvetek.pdf

12. SLIKE:

Slika 1: Sv. Jurij ubije zmaja, Piran, <http://www.google.si/imgres?q=svet+jurij+in+zmaj&hl=sl&gbv=2&biw=1024&bih=677&tbm=isch&tbid=HAL29463jl7rHM:&imgrefurl=http://gregorkrasnja.com/2010/07/02/svetijurij-ubije-zmaja>

Slika 2: Uroboros – zmaj, ki grize lasten rep, <http://galaksija.info/forum/viewtopic.php?f=13&t=1638&start=360>

Slika 3: Sveta Marjeta si podredi zmaja, <http://www.google.si/imgres?q=sveta+marjeta+in+zmaj&hl=sl&gbv=2&biw=1024&bih=677&tbm=isch&tbid=JV6-lx-G5WRgKM:&imgrefurl=http://svetniki.org/sveta-marjeta-antiohijska-mucenka/>

Slika 4: Apophis napada sončno ladjo, <http://www.search4ufo.com/Blog/?p=155>

Slika 5: Zmajev ples, <http://www.google.si/imgres?q=chinese+dragon+dance&>

Slika 6: Zmaj na Ištarih vratih, <http://unmyst3.blogspot.com/2010/08/dragons-of-ishtar-gate.html>

Slika 7: Spopad med Tiamat in Mardukom, <http://www.jssofts.com/hbw/lofiversion/index.php?t404.html>

Slika 8: Ladon, hesperide in zlata jabolka, <http://www.perseus.tufts.edu/Herakles/apples.html>

Slika 9: Ozvezdje Zmaj, <http://www.google.si/imgres?q=ozvezdje+zmaj&num>

Slika 10: Kadmos ubije zmaja, <http://www.google.si/imgres?q=dragon+and+kadmos>

Slika 11: Atena reši Jazona pred zmajem, <http://www.google.si/imgres?q=jason+and+dragon>

Slika 12: Zastava Walesa, <http://www.google.si/imgres>

Slika 13: Nadangel Mihael premaga Satana – zmaja, <http://www.ancienttreasures.com/lrgtext.php3?product=A-10&CA=13>

Slika 14: Velika selitev ljudstev, Mlacović, D. in Urankar, N. Zgodovina 2. Učbenik za 2. letnik gimnazije. Ljubljana: DZS,

Slika 15: Slovanska poselitev v 6. stoletju, <http://www.hervardi.com/zemljevidi.php>

Slika 16: Grbi kranjskih mest v času Valvasorja, http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Grbi_kranjskih_mest-Valvasor.jpg

Slika 17: Grb Občine Kamnik, <http://www.google.si/imgres?q=kamni%C5%A1ki+grb>

Slika 18: Grb Občine Duplek, http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Ob%C4%8Dina_Duplek_grb.gif

Slika 19: Grb Občine Ljutomer, http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Ob%C4%8Dina_Ljutomer_grb.gif

Slika 20: Grb Občine Žiri, <http://www.grboslovje.si/register/teritoriji/ziri.php>

Slika 21: Grb Občine Loška dolina, http://www.loskadolina.si/predstavitev_obcine/grb_in_zastava/

Slika 22: Grb Občine Radlje ob Dravi http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Ob%C4%8Dina_Radjlje_ob_Dravi_grb.gif